

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.
« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИЦІ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Тема:

МУЗЕЇ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ
СИСТЕМИ

Виконавець: здобувач вищої освіти групи 413 групи **Маркута Тетяна**
Вікторівна

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент кафедри міжнародного туризму та
країнознавства **Сайчук Віктор Степанович**

Нормоконтролер: _____ **Борисюк Оксана Анатоліївна**
(підпис) (П.І.Б.)

КИЇВ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства
Спеціальність: 242 «Туризм»
ОПП: «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.
«_____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Маркута Тетяна Вікторівна

(П.І.Б. випускника)

1. Тема роботи «Музеї України як елемент національної туристичної системи» затверджена наказом ректора № 400 /ст від «27» березня 2023 р.

2. Термін виконання роботи: з «29» травня 2023 р. по «25» червня 2023 р.

3. Вихідні дані роботи: дослідження має теоретичний і практичний характер, виконане на основі аналізу літературних та Інтернет джерел

4. Зміст пояснювальної записки:

РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження музеїв як складової національної туристичної системи

РОЗДІЛ 2. Розвиток музейної справи і музейного туризму в Україні

РОЗДІЛ 3. Проблеми та перспективи розвитку музеїв України

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: Рис.1.1. Класифікація музеїв, Рис.2.2. Структура мережі музейних закладів в Україні, таблиця 2.2. Дані опитування українців про роль музеїв в їхньому житті.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Проаналізувати літературні та інші джерела з проблеми дослідження.	27.03. – 02.04.2023 р.	Виконано
2.	Обґрунтувати об'єкт, предмет дослідження, сформулювати завдання і мету. Написати вступ.	03.04. – 07.04.2023 р.	Виконано
3.	Проаналізувати різноманітні джерела інформації щодо теоретичних засад дослідження музеїв. Написати перший розділ.	07.04. – 23.04.2023 р.	Виконано
4.	Описати розвиток музейної справи та музейного туризму в Україні. Написати другий розділ роботи.	24.04 – 07.05 2023 р.	Виконано
5.	Виявити основні проблеми та перспективи розвитку використання музеїв України. Написати третій розділ роботи та висновки.	08.05 – 21.05 2023 р.	Виконано
6.	Узагальнити результати проведеного дослідження, сформулювати висновки.	22.05 – 04.06 2023 р.	Виконано
7.	Підготувати доповідь на попередній захист, розробити демонстраційні матеріали.	05.06 – 08.06 2023 р.	Виконано
8.	Провести роботу над зауваженнями після попереднього захисту дипломної роботи.	10.06 – 15.06.2023 р.	Виконано
9.	Захист дипломної роботи.	22.06.2023 р.	

7. Дата видачі завдання: «02» травня 2023 р.

Науковий керівник дипломної роботи _____ Сайчук В.С.
 (підпис керівника) (П.І.Б.)
 Завдання прийняв до виконання _____ Маркута Т.В.
 (підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Музеї України як елемент національної туристичної системи»: 105 сторінок, 8 рисунків, 1 таблиця та 52 використаних літературних джерел.

Об'єкт дослідження – національна система музеїв.

Предмет дослідження – основні принципи функціонування музеїв в умовах війни, їх діяльність, розвиток та модернізація.

Мета дослідження – дослідження розвитку музейної справи в Україні.

Методи дослідження: метод спостереження, методи теоретичного дослідження (абстракція, аналіз і синтез, групування), метод аналізу, метод узагальнення, метод порівняння, метод прогнозування, метод опитування.

Результати роботи можуть бути застосовані в реалізації програми розвитку музейного туризму в Україні спираючись на досвід та результат розвитку закордонних країн.

МУЗЕЙ, ТУРИЗМ, ВІЙНА, ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЇВ, МУЗЕЙНИЙ ТУРИЗМ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЇВ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ СИСТЕМИ.....	10
1.1. Сутність музею та його функції. Класифікація музеїв.....	10
1.2. Поняття про музейний туризм.....	22
1.3. Музейні установи в туристичній системі.....	28
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ І МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	34
2.1. Історичні передумови розвитку музейного туризму.....	34
2.2. Сучасний розвиток музейної справи та музейного туризму.....	39
2.3. Регіональна характеристика музейного туризму.....	51
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ.....	62
3.1. Пріоритетні напрямки розвитку національної музейної мережі.....	62
3.2. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний та вітчизняний досвід.....	72
3.3. Трансформація музейної сфери України в умовах війни.....	80
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми. Розбудова в Україні відкритого демократичного суспільства, відновлення історичної пам'яті, активізація процесів інтеграції до європейського та світового співтовариства зумовлюють посилений інтерес до збереження і популяризації видатних пам'яток національної історії, культури, архітектури та мистецтва. Важливу роль у цьому процесі відіграють музейні заклади та музейний туризм. Він сприяє формуванню позитивного іміджу України серед іноземців, розкриває світові видатні сторінки української історії, має важливе значення для духовного відродження та національного самовизначення нашого народу. Все це стимулює істотне зростання наукових досліджень в галузі теорії та практики музейного туризму. Вони починають складати невід'ємну частину освітнього процесу в ряді провідних навчальних закладів України, що готують фахівців з історії, етнографії, культурології, мистецтвознавства і власне з самої туризмології.

Музей є важливою інституцією державності, що відповідає за збереження національної пам'яті, виступає фундаментом формування національної ідентичності. Поставши у античні часи, музей розвивався та еволюціонував разом із суспільством, ставши місцем зустрічі здобутків попередніх поколінь та стартапом нових мистецьких, наукових, освітніх проривів. В епоху інформаційного суспільства перед музеєм постала необхідність нового еволюційного стрибка, переходу до сучасних форм і методів роботи. Поширення інтернету, комп'ютерних технологій, глобалізаційних процесів штовхали музей до змін, що потребували детального вивчення та переосмислення не лише принципів роботи музеїв, але й основ функціонування суспільства.

Музеї відіграють надзвичайно важливу роль у збереженні та популяризації культурної і природної спадщини людства. Це ефективний інструмент культурного діалогу між поколіннями та народами різних країн. Музеї дозволяють корисно, змістовно і цікаво провести вільний час, сприяють зростанню рівня освіти і духовності широких верств населення. Музеї є вагомою

складовою ресурсного потенціалу туризму. Глобальний етичний кодекс туризму, прийнятий на Генеральній Асамблеї Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) у 1999 р., проголошує: «Туризм – сфера, що використовує культурну спадщину людства і вносить свій внесок у її збагачення».

Музеї та туристичні подорожі завжди доповнювали один одного. У країнах світу музейний туризм успішно розвивається, тому після перемоги очікується збільшення популярності українських колекцій серед туристів. А за допомоги інновацій туристична фірма або підприємство забезпечує собі певне місце на ринку продажу, є конкурентоспроможною та має ширший спектр пропозицій, а також полегшують сам процес розробки, створення та розповсюдження туристичного продукту.

Музейний туризм - різновидність програмного туризму, специфіка якого заключається у використанні туристського потенціалу музеїв і територій, які до них прилягають. Співробітництво музеїв і туризму ґрунтується на формуванні системи історико-культурних і природних територій. Розвиток цих територій забезпечується акумульованим у музеях історико-культурною спадщиною, що виступає як чинник соціокультурного і туристського розвитку окремих регіонів. Перед організаторами і співробітниками стоїть ряд специфічних завдань: визначення туристської спеціалізації музею і формування постійного туристського потоку в музеї, складання туристської програми і маршруту, формування пакету рекламної продукції, пошук нових джерел фінансування тощо.

Більше року йде повномасштабна війна з росією. Її не чекали і майже не готувалися. В усякому разі, заклади культури. На 2022 рік були складені плани, отримано фінансування, розписані заходи. Але настало 24 лютого – і всі плани зруйнувалися. Постало одне нагальне питання – як зберегти українську спадщину.

Починаючи з березня 2022 року зібрана велика кількість матеріалів, оброблений величезний масив інформації про втрачені (внаслідок знищення під час бойових дій) або вкрадені російськими окупантами культурні цінності з

музейного фонду України (особлива увага приділяється окупованим територіям). Проведена фотофіксація руйнації пам'яток культури.

Вся зібрана інформація передається європейським/світовим донорам – вони мають знати масштаби руйнування української культури.

Віримо, що війна закінчиться перемогою і активне життя повернеться в українські заклади культури. Проте, про страшні події не варто забувати. Кожен з нас має свої спогади, власний досвід набутий під час війни - все це має залишитися нашим нащадками і представникам культурної спільноти інших країн.

У зв'язку з цим набуває особливої актуальності вирішення теоретичних і практичних питань щодо розвитку музейного туризму в умовах війни.

Мета роботи - дослідити розвиток музейної справи в Україні.

На основі мети були визначені такі **завдання дослідження**:

- визначити теоретичні засади розвитку музеїв;
- проаналізувати сучасний стан музейного туризму в Україні;
- навести пропозиції щодо вдосконалення системи музейної справи в Україні;
- проаналізувати роль музеїв в туристичній системі на прикладі зарубіжного досвіду;
- визначити вплив російсько-української війни на національну музейну мережу.

Об'єкт дослідження - національна система музеїв.

Предмет дослідження - це основні принципи функціонування музеїв в умовах війни, їх діяльність, розвиток та модернізація.

Методи дослідження. В процесі роботи використовувалися метод спостереження стосовно широкого набору даних, конкретних фактів; метод теоретичного дослідження; метод опитування. Різні методи аналізу, в т.ч. методи системного аналізу соціально-економічних явищ, системний, порівняльний, що дозволило виявити основні взаємозв'язки і спрогнозувати подальший розвиток. Системний аналіз у більшості західних джерел розглядається як синонім терміна

“системний підхід”. У процесі системного аналізу створюється така система, котра описується з допомогою символів або інших засобів і є певною структурно-логічною конструкцією, мета якої – слугувати інструментом для розуміння, опису та більш повної оптимізації поведінки реальної системи, зв’язків і відношень її елементів.

Метод порівняння - метод наукового дослідження, пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні ознаки між процесами, явищами, об'єктами.

Метод узагальнення - це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до загального, від менш загального до більш загального.

Методи прогнозування – це сукупність операцій і прийомів, які на основі ретроспективних даних, екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) зв'язків об'єкта прогнозування, а також їхніх змін дають можливість передбачати майбутній його розвиток.

Застосування методів прогнозування в моєму дослідженні забезпечить реалізацію головної мети – виявити основні перспективи розвитку музейної справи в Україні.

Область застосування результатів роботи: результати роботи можуть бути застосовані в реалізації програми розвитку музейного туризму в Україні спираючись на досвід та результат розвитку закордонних країн.

Матеріал дослідження може бути корисним у навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Туристичне краєзнавство», «Організація екскурсійної діяльності», «Основи музеєзнавства», «Військовий туризм», «Музейний туризм», «Організація музейної та виставкової справи» та ін.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЇВ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Сутність музею та його функції. Класифікація музеїв

Становлення та розвиток поняття «музей» пройшло тривалий процес. Понад 3500 років тому в Стародавній Греції музеєм називали храм або святилище, присвячене богиням вічної молодості та краси - Музам, яких особливо шанували як покровительок мистецтв і наук. Пізніше це слово стало позначати місце літературного, наукового, наукового та мистецького обміну.

У середні віки, коли традиції та інститути античного світу поступово забувалися, поняття «музей» із властивим йому культурним контекстом вийшло з ужитку.

Епоха Відродження дала цьому слову друге життя, але надала йому абсолютно нового значення. Колекції стародавніх пам'яток і творів мистецтва почали називати музеями, а пізніше стали називати зразками світу природи та всього, що вважається рідкісним і дивовижним. Але вже в другій половині XVI ст. Термін «музей» все частіше використовується для позначення не лише колекції предметів, але й місць, де ці предмети розміщені, зберігаються та виставляються. [2]

У тлумаченні поняття «музей» з'явився новий аспект, який пов'язаний з Просвітництвом на рівних освітніх можливостях для всіх, поклонінні розуму та поширенні знань. Музеї розростаються від колекцій, відкритих для обмеженої групи людей, до установ, відкритих для публіки. Її визначальною характеристикою є презентація колекції, а не просто її існування, зберігання та дослідження.

Завершується процес розбудови музею як соціокультурного закладу XIX століття. На початку XX століття його ще часто визначали як колекцію предметів, що цікавлять науковців, систематизованих і відображених відповідно

до наукового методу. Але потім демократизація музею призвела до того, що його визначення почало акцентувати увагу на широкій аудиторії. [2]

Сьогодні музеї мають широке визначення з кількох причин. По-перше, це складність і багатоаспектність самого музейного феномену. У ХХ столітті усвідомили необхідність збереження та експонування не лише предметів, а й його специфічних середовищ, фрагментів історико-культурного середовища, видів людської діяльності. Виник новий тип музею — скансен, в основі якого — не традиційні колекції предметів, а пам'ятки архітектури та народного побуту, експоновані в природних умовах. Також є музеї, де виставляються переважно не оригінали, а репліки.

Наступною причиною існування великої кількості пояснень музеїв є розвиток самої теоретичної музеології та існування різноманітних методів дослідження для розуміння цього явища. Нарешті, причиною багатоаспектності визначення музею є також відмінність цілей і завдань, для вирішення яких формулюється визначення.

У довідкових виданнях музеї трактуються як науково-дослідні та культурно-освітні заклади, які за своїми соціальними функціями здійснюють комплектацію, облік, зберігання, вивчення та популяризацію пам'яток історії, культури та природи. [2]

Закон України «Про музеї та музейну справу» від 14 травня 1999 р. дає подібне визначення музеїв: «Музеї — культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальних та історичних пам'яток і духовної культури, участі громадян у національному розвитку» та всесвітньої історико-культурної спадщини». [1]

У міжнародній практиці використовують визначення, розроблені Міжнародною радою музеїв (ICOM) і включені до її статуту в 1974 році. Беручи до уваги поправки, внесені до останнього статуту в 1995 році, визначення виглядає наступним чином: музей — це постійна некомерційна установа, яка призначена для обслуговування та сприяння суспільству і доступна для

громадськості та займається зберіганням, дослідженням, експонуванням та популяризацією матеріальних свідчень про людину та середовище її існування в наукових, освітніх і дозвіллевих цілях.

Хоча теоретична музеологія пропонує різні погляди на визначення поняття «музей», більшість дослідників класифікують його як соціальний інститут через різноманітність функцій, які він виконує.

Говорячи про музеологію як усередині країни, так і за кордоном, дві основні функції, які формують діяльність музею, — це функція документування та освітня функція, які є вирішальними у визначенні ролі та значення музеїв у суспільстві та культурі. [2]

Дослідники доповнюють уже встановлені функції музею, досліджуючи ще кілька, збагачуючи тим самим наше розуміння соціокультурної ролі музею. З цих функцій музей особливо відзначається своєю роллю у плануванні дозвілля, яке продиктовано суспільними вимогами до культурних форм розваги та емоційного катарсису. Супротивники такого погляду стверджують, що ця функція є відгалуженням освіти та вдосконалення, оскільки відвідування музеїв у вільний час зазвичай обумовлено пізнавальними та культурними мотивами. Незважаючи на те, що це може бути неявним, музейні установи, як правило, втілюють цю функцію, оскільки відвідування музеїв зазвичай асоціюється з дозвіллям.

У музейній індустрії деякі фахівці відносять до незалежних соціальних функцій музею науково-дослідну, охоронну та комунікаційну. Однак є і ті, хто виступає проти цієї думки. Їхня позиція полягає в тому, що наукові дослідження в музеях починаються з відбору предметів для включення до музейної колекції та продовжуються вивченням цих предметів з метою визначення їх інформаційного потенціалу та перетворення їх на документальне свідчення фактів, явищ або процесів. Як така, дослідницька робота є не самостійною функцією, а ключовим аспектом функції документування. Так само охоронну діяльність музею також слід розглядати як складову документаційної функції. Розглядаючи функції музею, важливо визнати охоронну роль, яку він відіграє на додаток до функції документування. Ця захисна роль включає відкриття та

збереження значущих об'єктів, а також їх вивчення, виставлення на показ та рекламу серед громадськості. З точки зору комунікації, передача інформації є основою мети музею. Таким чином, пропонується, щоб визнання комунікації як незалежної соціальної функції музею охоплювало всі вищезазначені ролі, оскільки вся діяльність музею зосереджена на поширенні інформації. Таким чином, дві головні функції музею, документування та освіта, формують основу запропонованого діапазону функцій. [2]

Як установа культури, музей виконує ціннісну функцію, формуючи ціннісні критерії та ставлення суспільства через свою різноманітну діяльність.

Соціальні функції музеїв взаємопов'язані та перебувають у постійному зв'язку. Процес документування триває протягом культурно-просвітницької діяльності музею, а також його виставок. Переважно на основі експозицій здійснюється освітньо-виховна функція. Різні форми просвітницької діяльності слугують приміткою до експозиції та представлених у ній музейних предметів.

Підвищення ролі музеїв в організації дозвілля в свою чергу вплине на їх виставкову та культурно-освітню діяльність. Це проявляється у створенні більш привабливих для відвідувачів експозицій шляхом облаштування інтер'єрів, розміщення в них діючих макетів і різноманітних технічних засобів (звукового супроводу, кіноекранів, моніторів, комп'ютерів), використання театралізованих форм роботи з туристами, музейні концерти, свята, танцювальні вечірки тощо.

Склад колекції, функції, масштаби діяльності, юридична власність та інші характеристики різняться між музеями. Однак вони мають багато спільних характеристик, тому їх можна згрупувати або класифікувати. [2]

Класифікація музеїв є одним із важливих питань теоретичних досліджень музеології. Окрім суто теоретичного характеру, таке розташування має важливі практичні наслідки – воно допомагає оптимізувати організацію дослідницького процесу, полегшує процес позиціонування розмаїття музейного світу та сприяє управлінню музейною справою.

Групи музейних закладів, що відрізняються багатьма спільними ознаками, існували задовго до наукового осмислення даного явища. Зокрема, це

підтверджують різні назви основних музейних форм: пінакотека, гліптотека, галерея, кунсткамера, шатцкамера, вундеркамера, муенцкабінет, натуракабінет, антикваріат, студіоло та ін. У міру розвитку усвідомлення музеїв як особливого явища почали формуватися наукові музейні класифікації, системи групування за ознаками, необхідними для організації та розвитку музейної мережі та музейної діяльності. [2]

В Україні на початку розвитку музейної справи не було чіткої класифікації музеїв. Музеї здебільшого зберігають невеликі та різноманітні колекції та мають загальну назву, наприклад «Музей старожитностей». У міру розвитку музейної справи музейні установи почали спеціалізуватися — заклади розбивалися на формування художніх, історичних, меморіальних, природничих та інших колекцій.

Під час активного будівництва музеїв 1920-х років у вітчизняному музеєзнавстві було встановлено поділ музеїв за профільними групами та типами, який існував до середини 1990-х років. Зараз продовжується робота над єдиною класифікацією музеїв. Але єдиної класифікації цих установ досі не запропоновано. Стверджується, що це неможливо через різноманітність самого музею та надзвичайну варіативність умов його діяльності. Тому можна говорити лише про певні методи класифікації музеїв.

Сьогодні музеї класифікують за такими ознаками (рис. 1.1):

1. Класифікація за профілем музею, тобто за зв'язком з певною галуззю (техніки, науки, виробництва, мистецтва, культури). Тут є складна структура. Основою є поділ на природничі і суспільні дисципліни. Для природничонаукових музеїв характерний зв'язок з конкретними природничонауковими дисциплінами, які характеризують процеси створення певної галузі виробництва, для суспільних – суспільствознавчі наукові дисципліни.

Прийнято розрізняти такі профілів музеїв: історичні, природничонаукові, науково-технічні, літературні, мистецтва, меморіальні, красзнавчі, педагогічні.

Кожен із цих профілів може мати ще вузку спеціалізацію, а також поділятися на види і підвиди. [2]

Природничо-науковий музею сягає кунсткамери та кімнати природи. Вони документують процеси розвитку живої та неживої природи, в тому числі за участю людини, розвиток природничих наук. Природничі музеї поділяються на біологічні (в широкому сенсі), музеї рослин, тварин, геології, мінералів, палеонтології, географії тощо. До природничо-наукових музеїв відносяться також установи, що збирають і експонують живі істоти: ботанічні сади, зоопарки, музеї-акваріуми, музеї-тераріуми тощо.

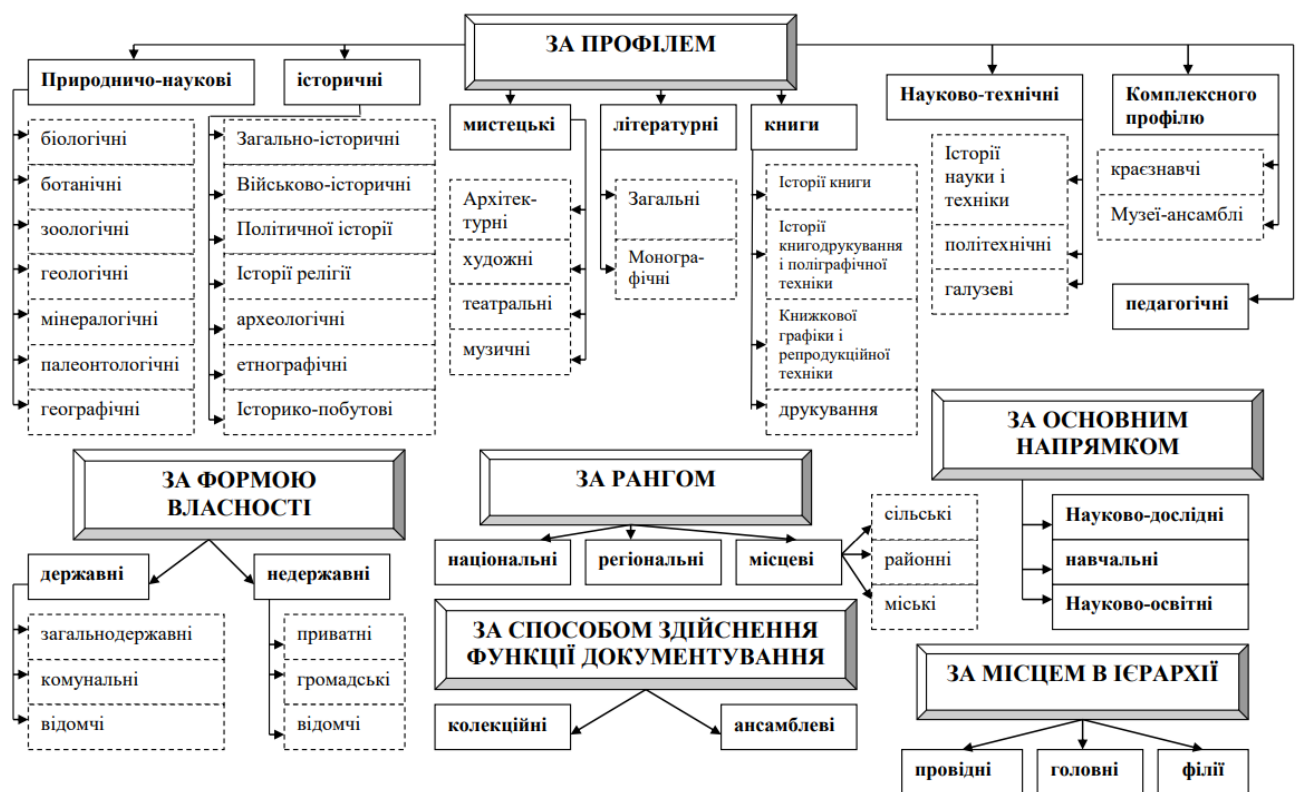

Рис.1.1. Класифікація музеїв

Джерело: [2]

Прикладом такого музею є Національний науково-природничий музей АН УРСР, до складу якого входять музеї геології, палеонтології, зоології, ботаніки та археології.

Історичні музеї документують розвиток суспільства в цілому та його різні аспекти. За характером і складом колекцій, а також поставлених перед ними завдань історичні музеї поділяються на різні типи:

- *загальноісторичні*, котрі висвітлюють історію розвитку людства, країн, регіонів, розвиток їх господарства, науки, культури в різні історичні періоди. Це, наприклад, Національний музей історії України, Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького;
- *військово-історичні*, експозиція яких розповідає про військову боротьбу народів, героїчні битви, видатних полководців, подвиги рядових військових. До таких музеїв, наприклад, належать Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. у Києві, Державний музей-заповідник "Поле Берестецької битви";
- *політичної історії*, в яких зібрані й експонуються матеріали про діяльність політичних сил, революційні рухи, їх лідерів. Таким є, зокрема, історико-меморіальний музей політичних в'язнів у м. Тернопіль;
- *історії релігії*, експонати яких свідчать про виникнення і розвиток релігійних вірувань на певній території. До таких музеїв належить Церковно-історичний музей у м. Харкові;
- *археологічні*, основу збірок яких складають пам'ятки матеріальної культури від найдавніших часів до епохи середньовіччя. Наприклад, це Херсонеський державний історико-археологічний заповідник, Керченський історико-археологічний музей;
- *етнографічні*, що висвітлюють культуру, побут, звичаї, обряди народів світу, країн, регіонів. До музеїв цього виду належать Етнографічний музей "Лемківська садиба", музей історії та етнографії греків Приазов'я;
- *історико-побутові*, які, на відміну від етнографічних, відтворюють і зберігають особливості побуту не етнічних, а територіальних груп населення. Такими є, наприклад, Музей однієї вулиці, музей народного побуту м. Маріуполь. [2]

Музеї мистецтва – група музеїв, котрі відрізняють за об'єктами документування, але об'єднані спільністю функції – задоволення естетичних потреб людини. Музеї мистецтва поділяються на:

- *архітектурні*, котрі документують історію розвитку архітектури, своєрідність якої визначається положенням на стику мистецтва, науки і техніки. До них належить, наприклад, історико-архітектурний музей "Київська фортеця", музей "Золоті ворота";
- *художні*, які зберігають, вивчають і пропагують визначні твори живопису, графіки, скульптури, ужиткового мистецтва, а також народної творчості. Саме у цій групі до наших днів збереглися і продовжують розвиватись історичні форми музеїв – галерея, пінакотека, гліптотека, мюнцкабінет, панорама, музеї зліпків. За об'єктом документування, що визначає склад музейного зібрання, серед них виділяються:

музеї образотворчого мистецтва (національного і зарубіжного), наприклад, Національний художній музей України, Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Львівська картинна галерея та ін.;
музеї декоративно-прикладного мистецтва, до яких належать, зокрема, Державний музей українського народного декоративного мистецтва, Музей декоративно-прикладного мистецтва у м. Суми;
музеї народного мистецтва, наприклад, Музей опішнянської кераміки у Полтавській області, Музей вишиваних ікон та образів у м. Львів, Музей Писанки у м. Коломиї, Музей українського рушника у м. Переяслав-Хмельницький. [2]

- *музичні*, що документують процеси розвитку музики, виконавського мистецтва, процеси вивчення цього розвитку. Поділяються на музеї музичних інструментів, музичної культури, музичних театрів і концертних залів. Таким є, зокрема, Кіровоградський музей музичної культури ім. Кароля Шимановського;
- *театральні та кіномистецтва*, які документують розвиток театру театрального та кіномистецтва, а також історію їх вивчення. Поділяються

на музеї театрального та кіномистецтва і музеї конкретних театрів, кіностудій, фільмів. В Україні їх представляють Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва, Будинок-музей кінофільму "Тіні забутих предків".

Літературні музеї документують процеси розвитку літератури відповідно до історико-культурного контексту епохи. Поділяються на музеї загальні і монографічні, тобто присвячені життю і творчості одного письменника. До них, наприклад, належать Національний музей літератури України, Державний музей Т.Г.Шевченка, Літературний Львів першої половини ХХ ст., музей "Літературна Немирівщина". [2]

Близькими до групи літературних музеїв є **музеї книги**, що документують розвиток книги як явище духовної і матеріальної культури, як засіб комунікації. Вони поділяються на музеї історії, книги, історії книгодрукування і поліграфічної техніки, книжкової графіки і репродукційної техніки, музеї друкування і більш спеціалізовані музеї (шрифту, паперу, палітурок тощо). В Україні вони представлені, зокрема, Державним музеєм книги і друкарства України, Музеєм мистецтва давньої української книги у Львові, Музеєм однієї книги у Черкасах.

Педагогічні музеї документують розвиток педагогіки як науки і як особливої сфери практичної діяльності. Зокрема, у Києві діє Педагогічний музей. [2]

Науково-технічні музеї здійснюють документування процесів розвитку науки і техніки. За предметними галузями вони поділяються на музеї історії науки і техніки загалом, політехнічні і галузеві музеї – прикладних знань, технологій, промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку. Це, наприклад, Державний політехнічний музей при НТУУ КПІ, Музей телефонної техніки, Музей космонавтики ім. С. Корольова у Житомирі, Музей історії Львівської залізниці.

Існують музеї діяльність яких пов'язана з кількома науковими дисциплінами, галузями знань або напрямками мистецтва. Їх називають музеями

комплексного профілю. Найбільш поширеними серед них є *краєзнавчі* музеї. Вони документують процеси розвитку природи і суспільства певного регіону в їх цілісності і різноманітті. В таких музеях представлені відділи природи, історії, художні та літературні відділи. Краєзнавчі музеї функціонують в усіх обласних і районних центрах України.

Комплексний профіль мають також *музеї - ансамблі*, про які йтиметься нижче. Залежно від характеру ансамблю їх профіль може бути історикохудожнім, історико-архітектурним, історико-культурним, архітектурноетнографічним та ін. Зокрема, архітектурно-етнографічний профіль має музей народної архітектури та побуту НАН України, історико-архітектурний – відповідно Державний історико-архітектурний заповідник Стародавній Київ, історико-архітектурний ансамбль центру м. Львова. [2]

Особливе місце у класифікації музеїв посідають *меморіальні* музеї, котрі документують життя і діяльність видатних представників усіх сфер людської діяльності (історії, культури, мистецтва, науки, техніки тощо). Вони створюються з метою збереження пам'яті про видатну особу чи подію в історії людства. Меморіальні музеї не складають окремого профілю і представлені практично в усіх профільних групах. Їх профіль визначається за характером діяльності особи, пам'ять якої вшановується, або за характером події (історико-меморіальні, літературно-меморіальні, педагогічно-меморіальні та ін.).

2. Класифікація музеїв за способом здійснення функції документування. [2] Згідно цієї ознаки виділяють дві великі групи музеїв: колекційні та ансамблеві.

Об'єктами збирання і музейного показу у *колекційних* музеях виступають музейні предмети, об'єднані в колекції. Функцію документування такі музеї здійснюють шляхом комплектування і збереження фонду музейних предметів. За складом музейних предметів вони поділяються на профільні групи.

Об'єктами музейного показу *ансамблевих* музеїв є пам'ятки архітектури з їх інтер'єрами і прилягаючим довкіллям. Функцію документування такі музеї здійснюють шляхом збереження або відтворення культурно-історичного і

природного середовища певного історичного періоду. Найбільш поширені форми ансамблевих музеїв - музей просто неба, місто-музей, палац-музей, садиба-музей, будинок-музей, квартира-музей, майстерня-музей. Прикладами можуть бути Воронцовський, Масандрівський, Лівадійський палаці-музеї у Криму. Особливо цінні музеї просто неба, створені на базі музеєфікованих нерухомих пам'яток, мають статус *музеїв-заповідників*. Таким є, наприклад, Національний заповідник "Херсонес Таврійський".

3. Класифікація музеїв за формою власності. [2] За цією ознакою музеї поділяються на державні та недержавні.

Державні музеї представлені музеями, які підпорядковані державі загалом, музеями, власниками яких є місцеві органи виконавчої влади або самоврядування, а також музеями, що знаходяться у віданні державних підприємств, установ, організацій. Залежно від належності, фінансування цих музеїв може здійснюватись за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, власних коштів підприємств, установ, організацій. Управління ними, за винятком відомчих, покладене на спеціальний орган виконавчої влади – Міністерство культури і туризму України. Оперативне управління музейними колекціями відомчих музеїв здійснює організація-засновник. Серед відомчих музеїв є досить відомі, наприклад, Національний науковоприродничий музей НАН України.

До *недержавних* музеїв належать приватні, громадські та музеї, що належать недержавним підприємствам, установам, організаціям, тобто недержавні відомчі музеї. Фінансуються ці музеї фізичними або юридичними особами, за ініціативою яких вони створені. Приватні музеї мали значне поширення у дореволюційний період, у радянський час зовсім перестали існувати і почали відроджуватись лише у незалежній Україні. Першим приватним художнім музеєм у нашій державі став київський музей "Духовні скарби України", збудований коштом відомого колекціонера і мецената Ігоря Понамарчука. Традиція створення громадських музеїв почала складатись на

рубежі XIX - XX ст., однак найбільше зростання їх кількості припадає на другу половину 50-х рр. У 90-ті рр. мережа саме цих музеїв зазнала різкого скорочення. І лише в останні роки їх кількість знову почала зростати. Одним з найбільш відомих і улюблених громадських музеїв Києва є Музей однієї вулиці, заснований громадською організацією "Творче об'єднання "Майстер".

4. Класифікація музеїв за основним напрямком діяльності. [2] За цією ознакою музеї поділяють на: науково-освітні, науково-дослідні та навчальні. Звичайно, кожен музей проводить усі зазначені види робіт, але один із напрямків завжди домінує.

Головною функцією *науково-освітніх* музеїв є освітньо-виховна. Вони орієнтовані на широку аудиторію. В їх діяльності значна увага приділяється створенню експозицій, виставок, проведенню культурноосвітніх заходів. Науково-освітніми є переважна більшість профільних музеїв.

Науково-дослідні музеї у більшості випадків мають відомчу належність і орієнтовані на обслуговування наукових цілей.

Навчальні музеї оптимізують процес пізнання світу учнями чи студентами, відіграють роль навчальної лабораторії, а їх музейні зібрання виконують функції наочних посібників для навчального процесу. Таким є, наприклад, археологічний музей Київського національного університету.

5. Класифікація музеїв за обсягами діяльності. [2] Згідно цієї ознаки виділяють музеї загальнодержавні (національні), регіональні (обласні та автономних республік) та місцеві (міські, районні, сільські).

Загальнодержавні музеї мають найвищу суспільну значущість і поширюють свій вплив на територію всієї країни. Ті з них, що набули міжнародного визнання і є провідними культурно-освітніми та науководослідними закладами у відповідних профільних групах, мають статус *національних*. Це, наприклад, Національний заповідник "Софія Київська", Національний музей Тараса Шевченка, Національний музей "Чорнобиль", Національний музей-садиба М.І.Пирогова та ін.

Зона впливу *обласних, районних, міських, сільських* музеїв, як правило, не виходить за межі відповідних територіальних одиниць. Однак, серед них і є досить відомі. Зокрема, це музей російського мистецтва, підпорядкований Київському міському управлінню культури, Яготинська картинна галерея, підпорядкована районному управлінню культури та ін.

6. Класифікація музеїв за місцем в ієрархії, [2] що визначає набір їх прав і обов'язків. Ця класифікація найбільш динамічна. Нині згідно цього критерію виділяють провідні, головні музеї і музеїв-філії.

Провідні музеї є організаційними центрами науково-методичної роботи для музеїв свого профілю. Щодо історичних музеїв України такі функції виконує Національний історичний музей.

Головні музеї мають у своєму підпорядкуванні кілька музеїв. Наприклад, до складу Волинського краєзнавчого музею входять Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, що є його *філією*, та два відділи – Художній музей та Музей волинської ікони.

Запропонована класифікація музеїв не претендує на завершеність. Музей як суспільний феномен продовжує розвиватись. З'являються нові принципи організації фондів і експозицій, нові форми музейної діяльності і методи роботи з відвідувачами. А це означає, що виникають підстави для класифікації музеїв за іншими критеріями. [2]

1.2. Поняття про музейний туризм

Виходячи із запропонованих вище визначень про музеї, можна зробити висновки про те, що діяльність музейних установ полягає у донесенні широкому загалу особливостей різноманітних природних та матеріально-духовних пам'яток певної території з метою їх вивчення, популяризації, отримання нових знань, умінь, навичок та вражень і застосування їх в практичному житті, організації дозвілля. Можна виділити наступні ключові форми музейної діяльності. Це організація експозицій та виставок, екскурсій та лекцій,

спеціальних масових програм і тренінгів, організацію послуг різного асортименту і спрямування, надання авторських прав на відтворення предметів музейної колекції, виробництво і реалізація сувенірів, репродукцій, книг, каталогів, буклетів, альбомів та іншої поліграфічної продукції, відеофільмів, слайдів, електронних видань, технологій віртуальної реальності, гербаріїв, колекцій мінералів, харчових продуктів, напоїв та ін.

Часто можна послухати думку про те, що музейний туризм здійснює виробництво та реалізацію різних туристських продуктів музейного характеру. До них належить організація подорожей та екскурсій, створення експозицій, виготовлення і реалізація навчальної та культурнопросвітницької літератури, сувенірів та пам'яток, макетів і копій музейних експонатів та предметів колекціонування. Цей напрямок в туризмі виник порівняно недавно. В країнах західної Європи та Північної Америки музейний туризм активно розвивався із середини 1970-х років ХХ ст. у зв'язку із відкриттям приватних музеїв та музейних колекцій і значною комерціалізацією послугової музейної діяльності. Із здобуттям Україною незалежності у 1991 році, ці тенденції стали характерними і для нашої країни з огляду на трансформацію системи державного забезпечення музейних закладів, розвитку системи госпрозрахунку, самофінансування, пошуку нових шляхів використання позабюджетних коштів, в тому числі участі в туристичній діяльності. [2]

Тому музейний туризм не можна назвати традиційним напрямком діяльності музеїв. В нашій країні він виник в той час, коли музейні установи були зайняті пошуком нових шляхів розвитку та нових джерел залучення коштів (переважно, комерційних), в тому числі в рамках організації туристичної діяльності на своїй території. Причому це більш стосувалося регіональних та місцевих музеїв, що знаходились осторонь офіційних туристичних маршрутів і не були включені до програми обов'язкового відвідування різними групами туристів. Тільки великі, відомі широкому загалу, музеї державного рівня, могли в тоді успішно вдосконалювати методи прийому туристів, освоєння новітніх маркетингових, інформаційних та інших технологій. Місцеві та регіональні музеї

не мали власної комерційної стратегії розвитку, їх відвідування різко скорочувалось, зменшувались та застарівали фонди, скорочувалась доходна частина. Обираючи власну стратегію розвитку, такі музеї намагалися підвищити зацікавленість серед туристичних фірм та окремих туристичних груп в своїй діяльності, долучились до існуючих туристичних маршрутів або розробити нові, оволодіти інноваційними туристичними технологіями, змінити консервативні «музейні» психологічні установки тощо.

Деяким музеям це вдалося. Однак, на тлі значних позитивних очікувань в переважній більшості випадків музеї так і не змогли адаптуватися до нових умов існування. Турфірми так і не виявили зацікавленість в партнерстві з музейними підприємства в силу різних причин. Для турагентства музей - не більше ніж штучний об'єкт пізнавального характеру, що потрібен лише для посилення привабливості того чи іншого маршруту. Турфірмам більш комфортно працювати з органами місцевої влади та з приватними підприємцями, аніж з музеями. Єдиним виходом для останніх стає організація власної музейної турфірми і захоплення лідерства на ринку хоча б в масштабах свого регіону. Однак, проблема полягає в тому, що для цього музею самому потрібно стати фірмою. [2]

Ось тут і полягає головна проблема з організацією музейних екскурсій. Його мета — трансформувати глибоку традиційну модель соціальних послуг музею в інноваційну модель ринкових послуг, засновану на економіці вражень. Одночасним стратегічним завданням було оптимальне поєднання функцій музею та туристичної компанії в одній організації. У цьому випадку туризм має стати чимось більшим музейним, ніж просто сферою діяльності. Він бере на себе функції внутрішньої мобілізації та адаптації до ринкових умов, формулювання бізнес-стратегії, визначення основних цілей і напрямків діяльності. Тільки так з'явиться можливість сформулювати нові стратегії розвитку музеїв, їх взаємозв'язку з суспільним життям, ролі в процесі суспільної цивілізації. Для музеїв туризм стає основою формування їх систем, що функціонують у рамках економіки досвіду. Сюжет, інтрига, екшн, таємниця – це арсенал музейного

туризму, крім пам'яток архітектури та об'єктів природи. Взаємодія музеїв і туристичних підприємств перетворює результати співпраці в живі динамічні туристичні продукти, спритно адаптуючись до ринкових змін, змін у смаках і вподобаннях, соціальної динаміки та інновацій. Таким чином, у музейному туризмі відбувається помітна трансформація уподобань, формується загальне почуття соціальної участі в осмисленні проблеми, з'являється динамізм і усвідомлення змісту роботи.

Музейний туризм часто ототожнюють з культурним туризмом. Мовляв, це його окрема частина. Такий підхід дещо спрощує роль музеїв і музейного туризму. Його ролі та функції більш складні та багатогранні. Він виконує не лише культурно-просвітницькі завдання, а й тісно пов'язана з природою, екологією, етнографічною історією, технічною майстерністю, пам'ятно-інформаційною та творчою функціями. Вона не може обмежуватися певною формою культурного дозвілля, але музейна діяльність широко простягається за межі феномену суто культурного пізнання. [2]

Сьогодні музейний туризм є особливою формою міжцивілізаційної (не лише міжкультурної) комунікації, яка охоплює широкий спектр взаємодій між туристами та такими елементами, як природне середовище, спадщина, історія, філософія, культура та мистецтво, технології та ремесла, культура спорту та ін. Ця комунікація відбувається через музейні предмети, експонати, обладнання, колекції та фонди. Крім того, обсяг безпосереднього спілкування часто перевищує обсяг вербального спілкування.

Тому можна дати таке визначення: **музейний туризм** – це різновид культурного туризму, який включає відвідування музеїв, знайомство із музейними експозиціями, виставковими залами, базами даних, участь у музейній науковій, культурно-освітній діяльності.

Особливе місце в системі туризму займають музеї. Необхідно враховувати кілька аспектів, зокрема:

- привабливі туристичні ресурси;

- складову інфраструктури туризму, а саме індустрії дозвілля, що характеризується економічними показниками розвитку;
- суспільну інституцію, що несе відповідальність за частину національного надбання, яка зберігається у його фондах;
- суб'єкт ринку послуг, що реалізує музейний продукт і керується потребами свого споживача – музейного туриста.

Отже, музейний туризм характеризується комплексним плануванням і цілеспрямованим практичним використанням різноманітного туристичного потенціалу музеїв та прилеглих до них територій з метою формування меморіально-інформаційного, музейно-туристичного пункту (або його електронно-віртуального аналога-сайту). Кошти, накопичені музеями, забезпечують їх розвиток. Тому перед організаторами музейного туризму постає завдання визначити туристичну спеціалізацію музею та сформувати постійний потік відвідувачів, розробити програми та маршрути, організувати розвідки, вікторини, конкурси, використовувати віртуальну реальність та ІТ-технології, створити рекламну продукцію, та знайти джерело фінансування. У багатьох країнах музейний туризм зріс у результаті серйозного переосмислення поняття «музей» і його ролі в цивілізаційному житті суспільства. На жаль, вітчизняне музейне співтовариство поки що усвідомило це недостатньою мірою. Однак, представники туристичного бізнесу теж не завжди правильно розуміють взаємовплив туризму і музеїв. [2]

По суті, музейний туризм залишається такою комбінованою взаємодоповнюючою діяльністю музеїв і туристичних підприємств з виробництва і реалізації специфічних туристичних продуктів, які так чи інакше пов'язані із відвідуванням експозицій, організацією внутрішніх і зовнішніх екскурсій, виробництва і реалізації сувенірної продукції тощо. Також тут не можна оминути й класичний туристичний цикл: розміщення, харчування, трансфер, інформаційне забезпечення і т.п.

Музейний туризм спрямовується як на роботу з індивідуальними туристами так із окремими організованими групами. Вони можуть відвідувати

музейні об'єкти самостійно, або за допомогою різних туристичних фірм. В першому випадку музеї беруть на себе роль приймаючої сторони (туроператора) і можуть розробляти власний туристичний продукт із відвідуванням експозицій, організацією змагань, квестів, культурних програм, розваг, походів, майстер-класів тощо. А в другому випадку музей виступає в якості одного з елементів аутсорсингових культурно-туристичних програм (маршрутів), співпрацюючи з тими чи іншими турфірмами. В обох варіантах, до такої діяльності і співпраці можуть бути залучені місцеві органи влади, будинки культури, освітні заклади, санаторії та пансіонати, товариства охорони пам'яток, муніципалітети та ін.).

На практиці існують інші форми участі музеїв в туристській діяльності. Музейні співробітники самі можуть розробляти певні туристичні маршрути на замовлення туроператорів, або надавати різноманітні послуги (рекламноінформаційні, аніматорські, сувенірні тощо). Безсумнівно, цим самим музейний туризм тісно пов'язаний із формуванням нової економіки вражень, що заснована на постіндустріальних організаційних засадах. Його поціновувачами стають індивідуальні споживачі, що володіють високою модульністю уподобань та широкими можливостями вибору, значною мобільністю і вузькоспеціалізованими потребами. Тому музейний туризм все більше спрямовується на задоволення індивідуальних клієнтських запитів, де основним запитом виступає нетрадиційний туристський продукт. [2]

Отже, музейний туризм являє такий різновид туризму, особливості якого полягають у використанні туристичного потенціалу музеїв і територій, які до них прилягають в освітніх, навчальних, інформаційних, виховних, розважальних, популяризаційних (пропагандистських), оздоровчих, екологічних цілях. Співпраця музеїв і туризму базується на формуванні складної системи історико-культурних, суспільноцивілізаційних, госопдарсько-економічних, техніко-технологічних, креативно-творчих, природно-екологічних зв'язків. Розвиток цих систем забезпечує в музеях акумульовану природну і цивілізаційну спадщину, що виступає як фактор розвитку окремих регіонів. Перед організаторами музейного туризму поставлено цілий ряд специфічних завдань: визначення

туристичної спеціалізації музею, формування постійного туристського потоку до нього, складання туристської програми і маршруту, формування пакету рекламної продукції, пошук нових джерел фінансування.

1.3. Музейні установи в туристичній системі

XXI століття стало епохою інтеграції різних сфер суспільства. Яскравий приклад – туризм та музеї. Завдяки музеям туризм займає одне з провідних місць у світовій економіці, стаючи фінансовою основою функціонування готелів, закладів ресторанного господарства, дрібних виробництв і самих музеїв. Крім того, колись музей великою мірою сприяв підвищенню соціального статусу регіону, визначав розвиток інфраструктури, а саме доріг, готелів, систем громадського харчування, створював нові можливості для працевлаштування. Ці симбіотичні відносини мали позитивний вплив на глобальний економічний і соціальний розвиток. Вони сприяли збільшенню кількості музеїв, які приваблюють відвідувачів не лише тематично (культура, історія, наука, мистецтво), а й загальноосвітньо. Музей ставав основним місцем відпочинку для міжнародних туристів. [3]

Нині важко переоцінити значення історії та культурної спадщини в житті людства. Людині властиво зберігати історичні спогади про своє минуле. Це підвищує його авторитет в очах його самого та людей навколо. Це така ж характеристика окремої людини, як і суспільства в цілому. Сьогодні вже ніхто не заперечує той факт, що туризм переживає повторний розквіт. Для потенційних мандрівників створені всі умови: зручний швидкісний транспорт, безліч готелів, сервіси, багата гастрономія, новітні курорти тощо. Водночас у цей процес більшою чи меншою мірою «залучено» історичну спадщину людства. Це користується попитом, і саме це спонукає людей подорожувати по світу в пошуках цікавих місць, історичних подій тощо. З 2020 р. туризм у найрізноманітнішому вигляді розвивається відповідно до ситуації споживання,

що склалася в світі, він є невід'ємною частиною сьогодення. Сьогодні туризм розвивається безпрецедентними темпами порівняно з іншими галузями.

Чітко помітний динамічний розвиток ринку турпослуг і попит реалізується на повну силу. У цьому контексті на внутрішньому ринку також зростає інтерес до туризму, пов'язаного з культурним туризмом або національною спадщиною. Крім того, зростає інтерес до нашої власної історії. Тому зараз інтерес до нашої спадщини відіграє значну роль у розробці нових маршрутів і в тому, як проводяться відпустки, канікули чи відпочинок у вихідні дні.

Музеї в цілому світі є своєрідними охоронцями культури та народної спадщини. Водночас, окрім традиційних для музею функцій зберігача та наукового центру, зростає значення інтерактивної частини: для сучасного відвідувача та мешканця міста заманливий, унікальний музей знає, як ефективно взаємодіяти з відвідувачами. Варто надавати відвідувачам різноманітний досвід: візуальний, сенсорний, естетичний, розважальний, освітній тощо.

Музеї відіграють виключну роль у динаміці туристичних потоків. Вони і є тими ресурсами, які приваблюють туристів своїм потенціалом та цікавістю. Можливість використання музеїв цілорічно підвищує їх значення у туристичній сфері, адже дозволяє розширити сезонні рамки туру.

Значна кількість музеїв все ще шукають своє місце в багатогранних культурних просторах. Серед багатьох різнопрофільних музеїв особливо виокремлюються ті, що дозволяють відвідувачам ближче пізнавати експонати, — інтерактивні музеї. Новим і особливо актуальним сьогодні є онлайн-музеї, які дозволяють побачити тисячі різних експонатів і пізнати будь-яку країну світу сидячи вдома. Поява цих нових видів сама по собі доводить, що музеї є важливими об'єктами туризму, які постійно розвиваються відповідно до інтересів сучасних туристів.

Безумовно, музеї - це найбільша скарбниця автентичних історичних, матеріальних і духовних культурних реліквій. Це також важливий об'єкт туристичної діяльності. Адже найчастіше туристи приїжджають в країну саме для того, щоб завітати у найвідоміші музеї. Крім того, навіть якщо турист

подорожує з іншою метою, він обов'язково відвідає цікавий музей у новій країні чи місті. Блискучим прикладом є знаменитий паризький Лувр – найбільший музей світу і найбільш відвідуваний. Художня колекція Лувру налічує понад 35 000 експонатів і продовжує залучати нових відвідувачів до своїх залів.

Традицією багатьох музеїв стало проведення фольклорних гулянь, на які запрошуються музиканти, кухарі, читці та народні умільці з усього світу, які добровільно збираються разом, щоб представити себе та продемонструвати свою творчість. Заснуються парки розваг, творчі майстерні, музичні виставки та інтерактивні навчальні презентації. Виставкові заходи часто доповнюють майстер-класи, які пропонують відвідувачам спробувати свої сили у відтворенні світових шедеврів. Аерокосмічні програми та виставки також набули широкої популярності. Відвідувачі можуть самостійно ознайомитися із механікою польоту та провести інтуїтивні демонстрації на моделі. Не новиною є наявність у музеї кінотеатру, де постійно демонструються науково-популярні відео та фільми. Історія представлена у формі реконструкції, історичної драми, що робить її цікавішою та жвавішою, дозволяє та заохочує до взаємодії з експозицією у прямому сенсі. Водночас головним об'єктом турботи музею стали діти. Вони мають можливість брати участь у різноманітних експериментах, збирати віртуальні набори марок і розробляти власні дизайни марок, зустрічатися з дрібними ссавцями чи спостерігати за годуванням риб. Влаштовують полювання на скарби для активних та енергійних дітей. [4]

Водночас обсяг інформації та технологій є другим важливим фактором у діяльності музеїв. Щоб йти в ногу з часом, багато музеїв оцифровують експонати та онлайн-виставки, друкують експонати на 3D-принтерах. У цьому випадку перевага залежатиме від технічної компетентності та креативності музейного персоналу щодо організації дозвілля, експозиційних інтересів тощо [15].

Музеї давно вийшли за межі виставкової діяльності і стали місцями дозвілля, освіти та культурного збагачення. Їх експозиції стали більш жвавими, відвертими для відвідувачів і цікавими з маркетингової точки зору. Інтерактивні музеї набирають популярності. Люди можуть контактувати з експонатами, а

таблички «Руками не чіпати» у виставковій залі не зустрінеш. Діти розглядають експонати, вивчають експонати, проводять досліди, розвивають знання та логічне мислення. Крім того, музей прагне стати місцем дозвілля для людей різного віку та сімейним центром науки, освіти та розваг. Вони не тільки модернізували традиційні способи роботи, але й запровадили нові види послуг: організація конференцій, ділових зустрічей, весіль, днів народжень. Музей доступний для людей з обмеженими можливостями, матеріальними труднощами (метод волонтерської роботи), використання технологічних засобів, усунення мовних бар'єрів.

Ця зміна має значні економічні наслідки. Осучаснення музейної сфери в розвинених країнах світу сприяє збільшенню кількості відвідувачів і надходжень до бюджету. Музеї пропонують роботу в суміжних сферах.

Звісно, економіка ринку існує за досить елементарним законом попиту та пропозиції: для того, щоб щось працювало успішно, має бути попит на цей продукт чи послугу, і цей попит задовольняється пропозицією. Досвід інших країн свідчить про наявність попиту на туристичні продукти, пов'язані з музейною справою.

Додаткові проблеми виникають через залучення до сфери туризму музеїв та об'єктів культурної спадщини. Зі збільшенням кількості відвідувачів фізичне збереження музейних колекцій знаходиться під загрозою.

Проблемою залишається створення музеїв, які з'являються без урахування перспективного їм завантаження. Чому не практикується діяльність неординарних за своєю тематикою музеїв: задля залучення потоків туристів.

Безперечно, поки така небезпека може загрожувати лише найбільш відомим музеям і місцям. Решта не менш цікаві об'єкти історико-культурної спадщини використовують свій потенціал не в повному обсязі. Однак проблема існує, загроза безпеки і консервації пам'яток вважається однією з найгарячіших. Причому вона безпосередньо пов'язана з впливом туристичних потоків прямують до місць багатих пам'ятниками історії. Допоки туристична індустрія зосереджує увагу на вдалих варіантах, іншими словами, на найбільш відомих

об'єктах. На сьогодні, потрібно розвивати такий туризм, що спрямований на заохочення зацікавленої публіки. Необхідно зрозуміти наскільки люди тягнуться до надзвичайних можливостей і запалюються лише при вигляді на мало відомі скарби, звісно, якщо є, кому допомогти побачити їх красу. Тоді з'явиться нова практична можливість знайомити публіку з часто забутими об'єктами спадщини в їх природному оточенні.

У світі, що дуже швидко змінюється музеям потрібно абстрагуватися до нових умов. Варто звернути увагу на новітні методи роботи, обирати сучасні позиції, тісно пов'язані зі стратегією стійкого розвитку. Це допоможе музеям, об'єктам історико-культурної спадщини стати найкращим місцем для проведення дозвілля або відпочинку, враховуючи багаті ресурси, які є у їхньому розпорядженні.

Вони мають бентежити думки відвідувачів, включити їх фантазію, з тим, щоб вони відчували себе першовідкривачами цікавого об'єкта та були готовими до подальшого ознайомлення з ним.

Отже, впродовж останніх років у світі, а особливо в країнах Європи дещо змінилося уявлення про роль музеїв у життя людей. Вони вивчаються не лише як збірник артефактів, а й як заклад, що може зацікавити відвідувачів до пізнання культурних та історичних цінностей країни, організувати цікаве дозвілля і бути важливим об'єктом туристичного ринку. Із найдавніших часів музеї показують у своїх стінах рідкісні об'єкти культури та побуду давніх людей, найцінніші папери та дуже дорогі витвори мистецтва відомих майстрів світу. Тож, безумовно, вони, при постійному розвитку, не позбулися своєї атрактивності, підносять цінну пізнавальну інформацію про місцевість та і взагалі є солідною часткою для туристичного розвитку будь-якої країни.

Висновки до розділу. Перший розділ присвячений теоретичним основам дослідження музеїв як складової національної туристичної системи. У цьому розділі розглянуто сутність музею та його функції, класифікацію музеїв, поняття музейного туризму та роль музейних установ у туристичній системі.

Перш за все, була досліджена сутність музею та його функції. Музей є інституцією, яка зберігає, досліджує та експонує цінні об'єкти культури, мистецтва, природи та історії для освіти, науково-дослідної роботи та задоволення культурних потреб суспільства. Функції музею включають документування, збереження, науково-дослідну роботу, освітню та культурно-просвітницьку діяльність. У розділі також розглянуто класифікацію музеїв, яка базується на різноманітних критеріях, таких як зміст колекцій, характер експозицій, призначення та масштаби музею. Це допомагає систематизувати різноманітні музейні установи та розуміти їх особливості.

Далі досліджено поняття музейного туризму, який визначається як подорожі та відвідування музеїв як основний мотив туристичної активності. Музеї стають важливою туристичною привабливістю, привертаючи як місцевих, так і міжнародних відвідувачів.

Останній підрозділ присвячено ролі музейних установ у туристичній системі. Музеї стають не лише культурними та освітніми центрами, але й важливими туристичними атракціями, що сприяють розвитку туризму та економіки регіонів. Вони забезпечують збереження культурної спадщини, популяризують місцеву історію та традиції, а також залучають туристів та збагачують туристичний продукт.

Усе вищезазначене підкреслює важливість музеїв як складової національної туристичної системи. Вони не тільки виконують культурні та освітні функції, але й сприяють розвитку туризму, економіки та підтримці культурної спадщини. Розуміння теоретичних основ музеїв і музейного туризму є важливим етапом для подальшого дослідження і практичного впровадження цих аспектів у сфері туризму.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ І МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Історичні передумови розвитку музейного туризму

1. Виникнення та зародження музейної справи. Історія музейної галузі України починається з часів Київської Русі, коли заможна еліта, зокрема дворяни, колекціонували старожитності, ювелірні вироби, образотворче мистецтво та інші цінні предмети. Ця тенденція не обмежувалася князями; бояри, військові та представники духовенства також збирали власні колекції. Храми Київської Русі функціонували як сховища та музеї, були центрами тогочасної культури та освіти. Ці установи проводили важливі церемонії, вели літописи, перекладали книги і навіть засновували школи. Основу їх зібрань склали колекції цінних документів, безцінних дарів, ікон, золотого і срібного обрядового посуду. [2]

Києво-Печерська Лавра, церква Софії Київської та кілька інших церков і колегіумів у таких містах, як Чернігів, Острог, Луцьк, Львів, Шумськ, Галич та Іскоростень, були домом для різноманітних виняткових скарбів, у тому числі відомої бібліотеки ім. Ярослава Мудрого, які в Давній Русі вважалися унікальними цінностями. На превеликий жаль, більшість скарбів не збереглись до наших часів. Сьогодні залишки стародавніх колекцій можна побачити лише в кількох місцях, зокрема в музеях Києво-Печерської Лаври, Історичному музеї Києва, Археологічному музеї Одеси та в деяких інших регіональних установах.

Колекціонування в цей період відіграло вирішальну роль у розвитку музейної індустрії. Це сприяло збереженню та накопиченню в конкретних місцях цінних артефактів, які слугували свідченням історичного розвитку суспільства. Багато з цих скарбів і старовинних артефактів з України та Криму потрапили до приватних колекцій польсько-литовської держави. Згодом ці колекції стали основою для створення музейних експозицій. Прототипи сучасних музеїв почали з'являтися лише в другій половині 15 століття, а також у 16 і 17 століттях.

Заможні люди призначали спеціальні місця для розміщення, запису та експонування реліквій, коштовностей і старожитностей, закладаючи таким чином основу для майбутніх музейних починань. Внаслідок цього територія України, яка на той час перебувала під юрисдикцією кількох імперських держав, не мала власної мережі музейних установ аж до початку XIX ст.

2. Розвиток музеїв на теренах України у XIX – на початку XX ст. Лише у XIX ст. на території сучасної України почали виникати музейні заклади різного профілю. Найбільш інтенсивно цей процес проходив в місті, а також у Причорномор'ї, що почало інтенсивно освоюватися і заселятися та переживати час економічного піднесення. Так у 1834-1840 рр. утворився цілий ряд природничих та історичних (географо-етнографічних, ботанічних, мінералогічних) музеїв при Імператорському університеті Святого князя Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), а також археологічні музеї в Миколаєві (1806 р.), Феодосії (1811 р.), Одесі (1825 р.), Керчі (1826 р.). У зв'язку із значним економічним розвитком України, виникає цілий ряд сільськогосподарських та промислових виставок, частина яких згодом також набула музейного статусу (в Одесі та інших південних містах). Зростало зацікавлення вітчизняною культурою та історією, що посприяло створенню великих художніх та історичних музеїв.

У 1806 р. першим був створений Миколаївський музей - в основі збірки були випадкові знахідки античних пам'яток на узбережжях Чорного моря, яка належала Чорноморському гідрографічному депо. [2]

У першій половині XIX ст. на території України виникають університетські музеї. В 1807 р. завдяки його клопотанню В. Н. Каразіна було відкрито ряд музеїв при Харківському університеті - Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. Музеї при Київському університеті було створено в 1834-1837 рр. завдяки його першому ректорові, визначному вченому М. О. Максимовичу. Там зберігалися цінні колекції пам'яток з історії Київської Русі.

Інтенсивніше розвивається музейна справа в Україні, у другій половині XIX ст. Цьому посприяло загальне економічне й культурне піднесення в країні у пореформений період, пов'язане із прискореним розвитком капіталізму. Тоді було відкрито ряд історичних музеїв.

Розвитку музейної справи в Україні значною мірою сприяла діяльність передових учених, наукових і мистецьких товариств та ентузіастів.

Наприкінці XIX - на початку XX ст. відкривається ряд природничих і художніх музеїв. Це музей мистецтв при Харківському університеті, Феодосійська картинна галерея, створена І. К. Айвазовським, Одеська міська картинна галерея, Катеринославський художній музей.

Також виникають музеї при губернських архівних комісіях, земствах, наукових товариствах і окремих установах. [2]

Львів, місто на заході України, був головним музейним центром. У 1874 р. було створено Музей художньої промисловості, а в 1895 р. – Музей етнографії. Обидва музеї відіграли вирішальну роль у документуванні, збереженні та популяризації виняткових зразків народного мистецтва, а також декоративного та функціонального мистецтва. І.Я. Франко, Леся Українка, К. В. Квітка, В. М. Гнатюк та ін. Завдяки їхній підтримці інвентар музею зріс до великої колекції килимів, простирادل, рушників, дерев'яного та скляного посуду.

На початку 1900-х років кількість музеїв у Галичині значно зростає. У 1904 році у Львові відкрився Археологічний музей «Народний дім», а при Науковому товаристві імені Шевченка — музей старожитностей. Тернопільський краєзнавчий музей також був заснований у 1912 році. Крім того, у 1907 році у Львові було урочисто відкрито міську картинну галерею, яка стала називатися Національною галереєю міста Львова.

У другій половині XIX – на початку XX століття в Україні також відбувався розвиток природознавчих музеїв. На 1872 р. припадає заснування Палеонтологічного музею Одеського університету, до якого увійшли палеонтологічні матеріали, зібрані у Бессарабії та на території Одеського повіту

(викопні молюски, ссавці тощо), інші колекції. Музей став одним з найбільших природничих музеїв країни.

1899 року відкрито Таврійський природничо-науковий музей у Сімферополі, який зібрав цінні зоологічні й ботанічні колекції. У його фондах налічувалося більше як 100 тис. предметів. [2]

Отже, в період XIX - початку XX ст. музейна діяльність в Україні набула бурхливого розвитку. Створювались численні музеї природознавчого, історико-культурного, мистецького профілю, виникали музеї-садиби видатних постатей українського краю, картинні галереї, виставки. Щодо теорії музейної справи, то вона у цей період була ще в зародковому стані. Лише в деяких провідних музеях закладалися основи схоронної, облікової і наукової роботи (історичні музеї у Києві, Одесі, Львові), і тільки у найбільших з них практикувалося проведення екскурсій. У більшості музеїв освітня робота ще не провадилася.

3. Розвиток музеїв Української РСР 1917-1991 рр. Після 1917 року Україна поринула у прірву громадянської війни, розрухи і голоду. Більшість музейних установ та приватних колекцій були пограбовані і знищені, велика кількість унікальних експонатів була втрачена через неналежні умови зберігання. Частина експонатів музеїв (особливо на півдні та на заході України) були переправлені емігрантами за кордон та осіли у приватних колекціях або у скарбницях європейських держав. Страшна руйнація основ суспільства призвела до забуття та плундрування культурних цінностей, нехтування історичною спадщиною. [2]

У перші роки влади союзу в Україні було видано ряд постанов про передачу всіх історичних та мистецьких цінностей у Народний комісаріат освіти, про охорону пам'яток, заборонено вивозити їх за кордон. Було створено Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини. Краєзнавці збирали історичні пам'ятки, складали археологічні карти. Їхні зібрані колекції стали основою для багатьох регіональних музеїв. Так в Україні виникли Черкаський, Уманський, Вінницький, Путивльський, Нікопольський та інші краєзнавчі музеї.

В перші роки Радянської влади в Україні було відкрито велику кількість різних музеїв. Музейна мережа зросла в 3 рази - з 36 до 100 (наприкінці 20-х років). З'явився новий тип музеїв – музеї реліквій Жовтневої революції, громадянської війни, історико-революційних пам'яток, знарядь праці ремісників і селян тощо. [2]

З метою збереження пам'яток християнського мистецтва, архітектури, зодчества, унікальних стародруків, церковних культових предметів та інших старожитностей Народний комісаріат освіти дістав право оголошувати найцінніші комплексні пам'ятки заповідниками. Першими історикокультурними заповідниками були оголошені стародавнє м. Ольвія на Миколаївщині (1924 р.) і Києво-Печерська лавра (1926 р.).

Велику роботу провадили й історичні музеї. Так, Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка зібрав цінні пам'ятки палеоліту, неоліту, доби бронзи, античної епохи, Київської Русі, велику колекцію українських килимів (понад 700), твори українських художників та графіків. Значно збільшилась експозиція нового Чернігівського історичного музею. Одеський історико-археологічний музей завдяки розкопкам в Ольвії зібрав цінні пам'ятки, що належать до пізнього етапу трипільської культури.

У 20-ті роки на Україні засновано перші літературно-меморіальні музеї. Серед них - музей-заповідник на могилі Т. Г. Шевченка в Каневі, музей-заповідник М. В. Гоголя в селі Великих Сорочинцах, музей В. Г. Короленка в Полтаві. Одночасно влаштовувалися численні виставки, присвячені показу досягнень господарства, культури і науки. [2]

Після об'єднання західноукраїнських земель і території радянської України почали активно створюватися музеї революційного руху та атеїзму, а також ряд краєзнавчих музеїв. Такі музеї було відкрито у Луцьку, Рівному, Коломиї, у Володимирі-Волинському, Львові, Дрогобичі, Станіславі, Кременці.

Друга світова війна істотно вплинула на культурний розвиток України. Фашистські вандали перетворювали на руїни українські міста і села, нищили

історичні і культурні пам'ятки. Під час окупації гітлерівці знищили багато відомих пам'яток та зруйнували за офіційними даними понад 150 музеїв.

Після закінчення війни, розпочався процес відбудови зруйнованих музеїв та повернення експозицій, які буди евакуйовані. Першочерговим завданням музеїв після відбудови було збирання нових матеріалів та відновлення фондів музеїв. [2]

Розвивається формування музеїв, присвячених Великій Вітчизняній війні. Так, 1945 року створено Музей історії Корсунь-Шевченківської битви й Музей «Молода гвардія» в Краснодоні (нині Сорокине).

У повоєнні роки створювались нові краєзнавчі, історичні, художні, літературно-меморіальні музеї. Так, до 300-річчя возз'єднання України з росією в 1954 р. відкрився Переяслав-Хмельницький історичний музей. [2]

У повоєнний період великого поширення набули народні музеї, створені з ініціативи трудящих, які працювали на громадських засадах. Профілі їх - найрізноманітніші. Процес ідеологічної консервації музеїв продовжувався і в 70-ті – 80-ті роки закріпив за ними роль пропаганди та поширення комунізму. Фактично, музеї України тоді загубили свою сутність, перетворились із закладів просвітницького, культурно-мистецького спрямування на “кузні нових кадрів радянського суспільства”. В такому стані вони проіснували до кінця 80-х років, Перебудови та проголошення незалежності України.

2.2. Сучасний розвиток музейної справи та музейного туризму

Із здобуттям незалежності Україна спрямувала свої зусилля на відродженні та зміцненні національних традицій, народної культури і мистецтва, відновленні втрачених історичних і духовних святинь, які протягом століть виступали символами національного єднання та гордості. Після призупинення діяльності комуністичної партії та скасування законодавчих положень про її провідну роль у розвитку держави музейні заклади ідеологічної спрямованості було закрито або істотно переосмислено в експозиційному відношенні. Так, припинили свою

діяльність численні музеї В. І. Леніна, музеї революційних подій та діяльності партійних організацій, а експозиції і фонди краєзнавчих та історичних музеїв позбулися застарілих методик формування та змістовного наповнення. Єдиним видом музеїв, які не повністю позбавились радянської спадщини залишились музеї Великої вітчизняної війни (згодом перейменовані на музеї Другої світової війни). Однак, їх експозиції все ж зазнали певних змін в напрямку висвітлення історичної правди про військові дії в країнах Європи, в різних містах і селах України, яка стала доступною на основі документів та хронікальних матеріалів, що були на той час розсекречені.

Основні зусилля музейних закладів почали спрямовуватись на відновлення історичної пам'яті українців, їх національної ментальності, духовності і культури. Так, на місці колишніх музеїв атеїзму або музеїв, в яких зберігались історичні церковні цінності, було відкрито музеї ікони, музеї дзвонів та ін., робота яких вже не базувалася на матеріалістичному світогляді. Найбільш визначними з них є Музей історичних коштовностей України, Музей дзвонів та Музей ікони в Києві, Музей Волинської ікони в Луцьку, музеї церков в Чернігівщини. Більшість православних храмів, які використовувались не за призначенням, було повернуто Православній Церкві, зруйновані святині почали відбудовуватися та відновлюватись. [2]

Численні краєзнавчі музеї почали провадити серйозну роботу із колекціонування та зберігання предметів національної самобутності краю. Вони досліджують особливості історичного одягу місцевості, знарядь праці, національних пісень та музичних інструментів, займаються відродженням ковальського, гончарного, декоративно-прикладного мистецтва та народних художніх промислів. Почали з'являтися музеї окремих етнічних груп народів України, наприклад, музей “Лемківська садиба” на Закарпатті, музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття в м. Коломия, музей народного мистецтва і побуту Гуцульщини в м. Косів, краєзнавчий музей “Бойківщина” в м. Долина та ін.

Було створено ряд музеїв присвячених видатним постатям української історії і культури, діяльність яких була невідома, заборонена чи замовчувалась за радянських часів. Серед них можна назвати музей-садибу Михайла Грушевського в с. Криворівня та музей у Львові, музей Олекси Довбуша у м. Івано-Франківськ та багато інших. Уже існуючі меморіальні музеї пропонують новий позбавлений від ідеологічних догм погляд на видатних діячів української і світової історії, науки, культури.

Також з'явився ряд музеїв, які висвітлюють трагічні сторінки сучасної історії. Серед них - музей Чорнобилю та музей героїв Афганістану в Києві, Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича у Львові, Музей "Молотківська трагедія" в с. Молотків Тернопільської області та ряд інших музеїв. [2]

Новим явищем музейного життя стала поява віртуальних музеїв. Вони представлені як он-лайн версіями реально існуючих музеїв (Національний музей «Чорнобиль», Дніпровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького, Острозький замок, музей Волинської ікони, заповідник «Поле Полтавської битви», музей Гетьманства та ін.), так і музеями, створеними лише у віртуальному просторі (музей Ігоря Сікорського).

Однак, досі не всі сторінки української історії та видатні особистості знайшли відображення у музейних фондах та експозиціях. Так, до цього часу немає музею національного рівня, присвяченого визвольним змаганням українського народу, немає музеїв ряду видатних земляків, що стали відомими світу завдяки діяльності у різних галузях - академіка Володимир Вернадського, Нобелівського лауреата з хімії Теодора Добржанського, танцівника Сержа Лифаря та багатьох інших. Проте, Україна має значні резерви для зростання мережі музейних закладів, особливо на територіях багатих історичними та культурними подіями. Активізація музейної діяльності на цих землях з метою розвитку туризму є актуальним завданням культурного та духовного відродження України на нинішньому етапі її розвитку. [2]

З часу проголошення державної незалежності (1991 р.) в Україні спостерігається прогресивна динаміка кількості музейних установ. В її перебігу можна виділити два періоди особливо стрімкого зростання кількості музеїв.

Перший (1991-1995 рр.) пов'язаний із демократизацією суспільства, звільненням духовного життя від ідеологічних обмежень, прагненням народу до самоідентифікації та самовизначення. Досвід цього періоду заперечує марксистську тезу про первинність суспільного буття щодо суспільної свідомості. Всупереч системній кризі, гострій нестачі фінансових ресурсів, товарному дефіциту, відсутності матеріальної підтримки з боку держави за ініціативи громадськості виникає значна кількість музеїв як вираз звільненого національно духу, котрий впродовж століть не мав можливості самовираження. У перші п'ять років існування самостійної України, коли відбувається масове скорочення об'єктів матеріального і нематеріального виробництва, кількість музейних установ зростає на 100 одиниць. Найбільший абсолютний приріст кількості музеїв спостерігається саме у східних та центральних областях, що зазнавали значного ідеологічного тиску у радянський період - Запорізькій, Донецькій, Луганській, Черкаській, Кіровоградській, Вінницькій.

Другий період (2006-2010 рр.) є наслідком послідовної державної політики музейного будівництва, що проводилась президентом В. Ющенком. Впродовж цього періоду кількість музейних установ зросла на 109 одиниць. Завдяки надходженню бюджетних ресурсів максимальний абсолютний приріст музеїв мали території з унікальними ресурсами різних куточків України, зокрема, Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Харківська, Житомирська, Хмельницька, Львівська, Тернопільська області, м. Київ.

Впродовж 2011-2020 рр. спостерігалось незначне зростання кількості музейних установ. На таку тенденцію вплинули військові дії в Луганській та Донецькій областях, анексія Кримського півострова. За таких умов немає можливості забезпечити облік діяльності музеїв, що знаходяться на непідконтрольних Україні територіях.

За роки незалежності мережа музеїв в Україні збільшилась майже втричі. Найвищі темпи зростання кількості музеїв відмічались у західних і центральних областях, що мали найменшу кількість закладів у часи тоталітарного режиму і характеризувались значним національним піднесенням у роки утвердження державності - Тернопільській, Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Хмельницькій. [2]

Нині на території України функціонує близько 5 000 музеїв, з яких 35% - історичні, 34% - комплексні, 14% - мистецькі і художні, 10% - літературні, 7% - природничі і галузеві (рис. 2.2). На базі особливо цінних нерухомих пам'яток, що внесені до Державного реєстру, створено національні історико-культурні заповідники. Національний заповідник «Софія Київська» (1037 р.), Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (1051 р.), Національний заповідник «Херсонес Таврійський» (IV ст. до н. е. - XII ст. н. е.) віднесено до рівня світового значення і включено до списку ЮНЕСКО.

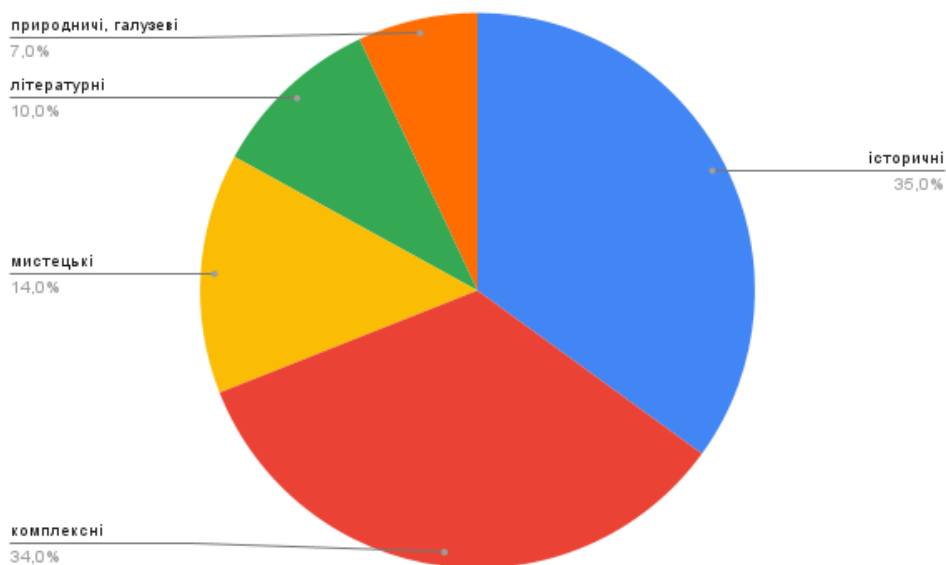

Рис.2.2. Структура мережі музейних закладів в Україні

Джерело: розроблено автором.

Як склалось історично, в нашій державі переважають музейні установи історичного та комплексного профілів (разом 69% від усіх музеїв). Саме історичні музеї почали першими виникати на тернах України ще за часів

російської імперії. Розвиток музеїв комплексного профілю, а саме краєзнавчих, припадає на другу половину 20-х років нашого сторіччя.

Помітну частку в мережі музейних закладів в Україні займають літературні та мистецькі музеї (разом 24%). Музеї мистецтва знаходяться переважно у великих містах, а меморіальні – практично по всій Україні. В основу меморіальних музеїв покладено колекції особистих речей видатних поетів, письменників, літераторів, а також художників, митців, скульпторів та композиторів, які жили та працювали в на території країни в різні часи.

У структурі музеїв України найменша частка припадає на музеї природничого та галузевого профілів (7%). Питанню їх створення за радянських часів не приділялось достатньої уваги, а в умовах незалежної України основні акценти зроблені переважно на відновленні історикокультурних пам'яток нашої держави. Проте, Україна володіє унікальними пам'ятками природи, які мають бути відображені в музейних експозиціях, використані для музеєфікації при створенні музеїв просто неба. Музеї галузевого профілю сформувались в індустріальних районах України. Їх виникнення пов'язане з реформуванням колишніх виставок досягнень народного господарства, а також з перетворенням складів та фондів окремих промислових підприємств на музейні заклади. Ця практика набула значного поширення серед країн Європи та в Сполучених Штатах Америки. Її слід усіяко підтримувати та розвивати. [2]

Внаслідок відмінностей в особливостях розселення, історичного та культурного розвитку, економічних можливостей, підтримки державних чи бізнесових структур регіони країни дуже різняться за кількістю музеїв. Окрім столиці м. Києва та Автономної республіки Крим, найбільшу кількість музеїв мають ряд східних (Полтавська, Харківська, Донецька), центральних (Черкаська, Кіровоградська), західних (Тернопільська, Львівська) та північних (Чернігівська, Київська) областей. Найменше музейних установ у південному регіоні України - Одеській, Миколаївській, Херсонській областях та Чернівецькій області.

Отже, в мережі музейних закладів України помітні значні диспропорції. Вони ще більш посилюються при регіональному аналізі профільної структури

музеїв. Головним показником, що характеризує діяльність музеїв є кількість їх відвідувань впродовж календарного року. Найвища відвідуваність спостерігається у містах й адміністративних одиницях України з найбільшою кількістю музейних установ - м. Києві, Чернігівській, Львівській, Черкаській, Полтавській, Тернопільській областях. Найнижчу відвідуваність відповідно мають області з меншою кількістю музеїв та невисоким рівнем забезпеченості ними населення, які знаходяться у північній (Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська), південній (Одеська, Миколаївська, Херсонська) та східній (Сумська, Донецька, Луганська) частинах країни. Низька забезпеченість жителів регіонів музеями у поєднанні з недостатньою ефективністю їх діяльності негативно позначається на вихованні у пересічних громадян почуття національної ідентичності, розумінні спільної етнічної історії з населенням інших регіонів України. [2]

Було проведено опитування серед українців про роль і місце музеїв в їх житті. (Табл.2.2) Використання та аналіз отриманих даних допоможе у подальшому плануванні своєї діяльності музеям.

Загалом, дане дослідження було розділено на два етапи. Перший передбачав формування та підготовку анкети та встановлення вибірки респондентів.

Наступний етап дослідження передбачав збір інформації. Після збору анкет здійснювалася комп'ютерна обробка поданих даних у відповідній формі та укладався звіт. Під час опитування були зафіксовані і відмови від інтерв'юерами опитування.

Таблиця 2.2.

Дані опитування українців про роль музеї в їхньому житті

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Кількість відповідей</i>	<i>У відсотковому співвідношенні</i>
<i>Питання № 1. Як часто ви відвідуєте музеї?</i>		
1 раз на місяць	18	6,6 %
1 раз на рік	22	8,1 %

Більше 2-х разів на рік	20	7,4 %
Останній раз був/була у музеї 3-5 років тому	44	16,3 %
Був/була ще в школі	107	39,5 %
Ніколи не відвідував/ не відвідувала жодного музею	60	22,1 %
Загальна кількість	271	100 %
Питання № 2. З ким ви зазвичай відвідуєте музеї?		
Друзі, товариші	63	29,9 %
Близькі родичі	61	28,9 %
Екскурсійна група	17	8 %
З дітьми	31	14,7 %
Один/одна	39	18,5 %
Загальна кількість	211	100 %
Питання № 3. Які ваші загальні враження від відвідування музеїв в цілому?		
Відмінні	65	30,8 %
Задовільні	21	10,0 %
Скоріше добрі, ніж погані	67	31,8 %
Незадовільні	58	27,5 %
Загальна кількість	211	100 %
Питання № 4. Що для вас є музей?		
Місце для туристів	68	32,2 %
Місце зберігання історико-культурної спадщини	65	30,8 %
Місце для культурного розвитку	48	22,7 %
Місце для розваг та відпочинку	23	10,9 %
Інше	7	3,4 %
Загальна кількість	211	100 %

Питання № 5. Причина відвідування музеїв		
Це спосіб дізнатися більше про культуру і мистецтво	45	25,6 %
Отримую від цього задоволення	12	5,7 %
Це гарний привід і місце провести час із друзями/ знайомими/сім'єю	14	6,6%
Це корисно для розвитку моїх дітей	9	4,3 %
Рекомендація, реклама	39	18,5 %
Професійно-особистісні мотиви	11	5,2 %
Просто проходили поруч і вирішили зайти	34	16,1 %
Заради певної події, яку я хочу відвідати/прийняти участь	47	22,3 %
Загальна кількість	211	100 %
Питання № 6. Звідки ви дізнаєтеся про діяльність музеїв?		
Радіо	5	2,3 %
Телебачення	20	9,5 %
Зовнішня реклама	9	4,3 %
Друкована преса	6	2,8 %
Вивіски музеїв	13	6,2 %
Поради друзів, знайомих, родичів	38	18 %
Інтернет-сайти	120	56,9 %
Загальна кількість	211	100 %
Питання № 7. В які дні вам зручно відвідувати музеї?		
Лише у будні	62	29,4 %
Лише у вихідні	48	22,7 %
І в будні, і у вихідні	101	47,9 %
Загальна кількість	211	100 %

Питання № 8. В який час доби вам зручно відвідувати музеї?		
У першій половині дня	26	12,3 %
Під час обідньої перерви	44	20,9 %
У другій половині дня	84	39,8 %
Після закінчення робочого дня	57	27 %
Загальна кількість	211	100 %
Питання № 9. Як ви поводитесь у музеї?		
Детально оглядаю кожен експонат, уважно читаю підписи під ним, намагаюсь максимально ознайомитися із експозицією, тому приділяю потрохи часу кожному експонату.	44	20,9 %
Детально оглядаю і читаю підписи лише під тими експонатами, які привернули мою увагу, але надовго не затримуюсь перед якимось одним.	69	32,7 %
Віддаю перевагу окремим найкращим і найбільш цінним експонатам, затримуюсь біля них, щоб краще із ними ознайомитися.	75	35,5 %
Оглядаю експозицію в цілому, не зупиняючись перед конкретними експонатами і не читаю підписів – віддаю перевагу тому, щоб мати загальне уявлення про експозицію.	23	10,9 %
Загальна кількість	211	100 %
Питання № 10. Продовжіть речення: «Зазвичай я НЕ відвідую музеї тому, що...»		
... мені бракувало часу.	15	25 %
... є кращі способи провести вільний час	17	28,3 %
... мені не цікава інформація, яку пропонують у музеях.	6	10 %
... музеї не дають того, чого я очікую від дозвілля.	7	11,7 %
... там некомфортно. Музеї не забезпечують мені потрібних умов.	5	8,3 %

... мені некомфортно психологічно – це чуже середовище.	2	3,3 %
Інше	8	13,4 %
Загальна кількість	60	100 %
Питання № 11. Що, на вашу думку, музей має запропонувати своєму відвідувачу, щоб стати для нього цікавим місцем проведення дозвілля?		
Проводити яскраві, мегазначимі виставки.	7	11,7 %
Гостинне, цікаве і дружнє ставлення працівників.	9	15 %
Ширше повідомляти про свої нові проекти та виставки.	27	45 %
Забезпечити прийнятну ціну квитка.	4	6,7 %
Мати зручне місце для відпочинку і кави, комфортні умови для тривалого перебування.	8	13,3 %
Інше	5	8,3 %
Загальна кількість	60	100 %
Питання № 12. Стать		
Чоловік	162	59,8 %
Жінка	109	40,2 %
Загальна кількість	271	100 %
Питання № 13. Вік		
18-25	48	17,8 %
26-35	67	24,7 %
36-50	74	27,3 %
51-60	47	17,3 %
Більше 60	35	12,9 %
Загальна кількість	271	100 %

Джерело: розроблено автором.

Отримані в ході дослідження результати свідчать про необхідність впровадження представниками влади низки заходів щодо підтримки розвитку музейної справи.

Міжнародна рада музеїв (ICOM) та Міністерство культури та інформаційної політики України оприлюднили надзвичайний Червоний список культурних об'єктів, які знаходяться у небезпеці. Про плани його створення ІКОМ та МКІП оголосили майже рік тому – 28 червня 2022 року, повідомила прес-служба Мінкульту. [5]

Відтоді роботу над списком разом із відділом охорони спадщини ІКОМ розпочали експерти 11 українських музеїв.

До опублікованого Червоного списку [6] включено **53 типи об'єктів, що належать до семи категорій** – археологія, книги та рукописи, нумізматики, народне мистецтво, релігійне, прикладне та образотворче мистецтво. Це культурні цінності, які через повномасштабне вторгнення росії опинилися під загрозою розкрадання, пограбування та незаконного вивезення.

2.3. Регіональна характеристика музейного туризму

Україна виникла на карті Європи як поліетнічна держава, населена різними народностями, багатими на свою історичну спадщину. Окрім українців нашу державу населяють інші народи, що мають власну історикокультурну спадщину. В окремих її куточках зберігаються та відновлюються унікальні самобутні традиції, притаманні мешканцям певної місцевості. Відповідно до цього, в різних регіонах України діють окремі музейні заклади різного профілю та культурного спрямування, що доводять до нащадків особливості історії, культури, побуту й мистецтва даного краю.

Водночас, у великих обласних містах сформувались своєрідні музейні центри, зміст експозицій та фондів яких є більш універсальним і охоплює історико-культурну спадщину макрорегіонів нашої держави, а подекуди й інших

сусідніх держав. Однак, незважаючи на те, що ці музеї володіють значними фондами з історії і мистецтва різних культур і народностей, вони несуть у собі особливості культурно-етнічного середовища тої місцевості, в якій знаходяться. Саме тому, музеї України будуть розглядатися у контексті тих етнічних областей, в яких вони виникли і розвивались. [2]

Полісся

Поліський регіон займає території Київщини, Чернігівщини, Сіверщини та частково Житомирської області. В межах цих територій знаходиться великий історико-культурний центр – Київ, що містить музейні заклади світового рівня. Для території інших поліських областей характерне переважання музейної церковно-культурної спадщини та взірців культури й мистецтва старослов'янського світу.

Музей гетьманства в Києві

Музей гетьманства було засновано у 1993 році. В чотирьох залах представлено унікальні артефакти, документи та особисті речі, пов'язані з життям гетьманів Івана Мазепи, Богдана Хмельницького, Пилипа Орлика та Павла Скоропадського. Зали детально розповідає про життєвий шлях гетьманів, етапи визвольної боротьби українського народу, формування національної самобутності та державності. Поміж експонатів - шаблі, гарматні ядра, люльки для куріння, старовинні карти, з колекції родини Скоропадських, автографи С. Петлюри, бойові нагороди війська УНР, копії рідкісних фотографій того часу. Широко висвітлена у Музеї діяльність українського державотворця Симона Петлюри та його сподвижників. [7]

Волинь

Територія Волині охоплює значно більші землі, ніж сучасна Волинська область. Межі регіону виходять на сусідні території Польщі, а також поширюються на Рівненщину і частково Житомирщину. Ця область є дуже

давньою та насиченою історичними подіями. Значний вплив Польщі, уніатства та католицизму зумовив формування культурного середовища краю. Однак, музеї Волині відтворюють історію сусідніх держав лише частково. Цей край багатий власними культурними традиціями та історичними подіями.

Музей Волинської ікони у Луцьку

Музей волинської ікони було відкрито 26 серпня 1993 року в Луцьку на основі колекції іконопису Волинського краєзнавчого музею, яка нараховує понад 600 ікон. Експозиція музею побудована за тематико-хронологічним принципом. Основу колекції складають ікони XVI - XVIII століть, які характеризують головні напрямки розвитку волинського іконопису впродовж майже трьох століть, прослідковуючи мистецькі зв'язки і специфічні особливості волинської малярської школи. Неповторна за складом пам'яток збірка волинського іконопису стала вагомим внеском у творення фонду мистецької спадщини Волині - одного з найдавніших, самобутніх історикокультурних регіонів України.

Перлиною музею є унікальна пам'ятка візантійського мистецтва Холмська Чудотворна ікона Божої Матері XI-XII століть. У вересні 2000 року ікона була передана до Музею жителями міста Луцька Надією Горлицькою. [2]

Галичина

До етнічних земель Галичини належать Львівська, Івано-Франківська, частина Тернопільської області. Назва походить від колишньої столиці Галицько-Волинського князівства – Старого Галича. На території Галичини тісно переплелись українські та польські культурні елементи. Ці особливості й лягли в основу музейного будівництва.

Долинський краєзнавчий музей “Бойківщина”

Долинський краєзнавчий музей “Бойківщина” Омеляна і Тетяни Антоновичів заснований 1997 року. Серед матеріалів його експозиції - цікаві археологічні знахідки, знаряддя праці та побуту минулих часів, значна кількість

бойківського одягу і вишивки. У музеї є документи, що висвітлюють різні події з історії краю, стародруки, видані в Україні, витвори образотворчого українського і народного мистецтва, а також твори сакрального мистецтва.

Зараз на базі музею розробляються ряд туристично-екскурсійних маршрутів для залучення туристів. [8]

Закарпаття

Ця етнічна територія знаходиться в межах Закарпатської області. На неї істотний вплив мало унікальне природно-географічне положення, близькість до кордону з Угорщиною, розвиток своєрідних культурних традицій гірських народів. Цілий ряд їх звичаїв та деталей побуту увійшов до енциклопедичних словників різних країн Європи.

Закарпатський обласний художній музей в м. Ужгород

Закарпатський обласний художній було створено 20 червня 1945 року. Колекція музею, нараховує понад 5 тис. експонатів - творів живопису, графіки, скульптури та декоративного-ужиткового мистецтва. Вона складається з двох розділів: вітчизняне мистецтво XVI - поч. XXI століття та зарубіжне мистецтво XVI - XX століття. В розділі вітчизняного мистецтва, представлені твори художників України. До числа найбільш ранніх пам'яток цієї частини збірки відносяться іконописні твори XVII - XVIII століття. Це роботи професійних іконописців, які демонструють високий фаховий вишкіл, а також витвори безіменних авторів.

У музеї широко представлена творчість художників, скульпторів, графіків, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва Закарпаття. До окремого розділу виділені твори зарубіжного мистецтва.

В музеї зберігається найбільш повна в Україні колекція угорського мистецтва XVIII - поч. XX століття. [9]

Буковина

Територія Буковини майже повністю заходиться в межах Чернівецької області. На цю територію істотно вплинули сусідство з Румунією, а також тривале перебування у складі Галицько-Волинського князівства. Буковинці володіють унікальними культурними традиціями етносу і склались як неповторне самобутнє національне угруповання, що широко висвітлено в музейних закладах краю.

Музей Буковинської діаспори в м. Чернівці

Музей містить значну кількість документальних матеріалів, енциклопедичної літератури та художніх альбомів, пов'язаних з історією, розвитком і сучасним побутом вихідців з Буковини. Його експозиція починається з матеріалів, що розповідають про еміграційний рух на Буковині кінця XIX – першої пол. XX ст. Окремий розділ експозиції висвітлює еміграційні процеси другої та третьої хвиль еміграції, що привели до виникнення української, в тому числі, буковинської діаспори.

Є зал присвячений діяльності діаспори в країнах найбільшого розселення: США, Канаді, Південній Америці, Австралії, країнах Європи. Тут же матеріали про єврейську буковинську еміграцію. [2]

Поділля

Подільський край розташований на території Вінницької, Хмельницької та частини Тернопільської областей. З прадавніх віків це була територія селян та хліборобів, які освоювали землі лісостепів та північного степу. Основною культурно-музейною спадщиною Поділля є маєтки польської шляхти, меморіальні музеї видатних діячів української та зарубіжної історії, пам'ятки архітектури скіфського періоду тощо. Західна частина краю найбільш багата на історичні події, пов'язані з галицьковолинівським періодом української історії.

Державний історико-архітектурний заповідник “Збараж”

Заповідник “Збараж” було створено 1994 року на території стародавнього замку. У ньому знаходяться приміщення з тематичними експозиціями, виставками, картинною галереєю, музейними відділами. У двох великих залах

першого поверху розмістилися експозиції “Археологія і етнографія краю” з великою кількістю експонатів, які були знайдені під час численних археологічних розкопок і зібрані в етнографічних експедиціях.

Два інших зали першого поверху займає експозиція “Килимарство краю” та “Історія архітектури міста Збаража”. В залах другого поверху розміщено відділ землеробства. [10]

Наддніпрянина

Наддніпрянина відноситься до центральних регіонів нашої держави. В її межах знаходиться Полтавська й Черкаська область, південь Київщини та Чернігівщини. В культурному відношенні регіон відомий унікальним комплексом меморіальних музеїв, присвячених пам'яті Тараса Шевченка, музеями Переяслав-Хмельницького, що висвітлює український побут та культуру краю, а також музеями видатного письменника Миколи Гоголя у с. Великі Сорочинці на Полтавщині.

Національний історико-культурний заповідник “Чигирин”

Заповідник розташований в колишній столиці держави Богдана Хмельницького – м. Чигирин, біля підніжжя Замкової (Богданової) гори, на місці дерев'яної церкви XVI-XVII ст. та залишків козацької фортеці. На честь захисників Чигиринського бастиону на горі в 1912 р. на цьому місці був встановлений кам'яний хрест. Неподалік споруджено величний монумент Богдану Хмельницькому. В заповіднику відкрито музей Богдана Хмельницького, де висвітлено військову, державотворчу та зовнішньополітичну діяльність гетьмана, історію гетьманської столиці, події Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Музейне зібрання нараховує близько 2000 експонатів. Головне місце в колекції займають пам'ятки козацької доби: зброя та спорядження, предмет і декоративно-ужиткового мистецтва, нумізматики, побутові речі. [11]

Слобожанщина

Це історична назва крайніх північно-східних земель України, що розташовані на території сучасних Харківської, Сумської, півночі Донецької та Луганської областей. Для Слобожанщини характерний тісний зв'язок українського та російського етносів, переплетення культурних коренів та історичної долі. Це й зумовило особливості розвитку музейної діяльності в регіоні, більшість закладів якого присвячена саме відносинам двох народів.

Лозівський краєзнавчий музей

Лозівський краєзнавчий музей бере свій початок з 1964 року, коли ентузіасти міста і району почали збирати матеріали й експонати для відтворення історії Лозівщини. У фондах музею зберігається досить багата етнографічна колекція немало предметів та документів часів заснування міста (др. пол. XIX ст.), зокрема фотографії, плани і розпорядження які показують розбудову залізниці, предмети побуту перших залізничників, меблі різних верств населення Лозової та навколишніх сіл.

Експозиція музею включає зал сільського і міського побуту XIX - початок XX ст., зали професійного і самодіяльного мистецтва, палеонтології, флори і фауни Лозівського району, історії Лозівського ковальсько-механічного заводу, Другої світової війни. [2]

Запоріжжя

Запоріжжя виникло як окрема територія України завдяки поширенню козацтва, будівництву Запорізької Січі та підпорядкуванню війську Запорізькому суміжних територій. Ця територія лежить в межах сучасної Запорізької Дніпропетровської областей та частково Полтавської, Кіровоградської, Херсонської, Миколаївської, Донецької. Основні музейні заклади регіону пов'язані із Січчю та Запорізьким козацтвом, найбільш відомим з них є музейний заповідник острова Хортиця.

Світловодський міський краєзнавчий музей

Сьогодні Світловодський міський краєзнавчий музей є важливим закладом культури міста над рукотворним морем. Фонди музею налічують понад 4 тисячі

одиниць основного збереження. Заслуговує на увагу унікальна збірка світлин міста Новогеоргіївська на місці якого сьогодні розкинулось водосховище Кременчуцької ГЕС. В музеї представлено знахідки з скіфського могильника, який знаходиться в межах міста. Представлені роботи заслуженого художника Молдови О. Фойницького, місцевих художників В.Федорова, П.Демиденка, М. Дробенюка, М. Углікова. Увагу відвідувачів привертають вишиті рушники, інші предмети народного побуту українців. Справжньою гордістю музею є діючий ткацький верстат, виготовлений в кінці XIX ст. [2]

Донщина

Цей регіон займає територію Донецької, Луганської, частково Дніпропетровської і Запорізької областей. Край отримав значний розвиток лише у XIX ст. із формуванням потужного промислового комплексу на базі кам'яного вугілля та руд чорних металів. У культурному відношенні, Донщина тяжіє до регіонів сусідньої росії та Кубані, її історія пов'язана з часом інтенсивної індустріалізації. Музейні заклади краю в основному присвячені саме розвитку промислового виробництва і освоєння території, є значна кількість історико-меморіальних музеїв, що розповідають про життя видатних особистостей сучасної історії, а також музеїв мистецтв.

Музей історії і розвитку Донецької залізниці

Музей історії і розвитку Донецької залізниці в м. Донецьк, відкритий 4 серпня 2000 р. до 130-річчя з дня утворення Донецької залізниці. Більш 2000 експонатів представлені документами, нагородами, формами одягу, залізничним інструментом і устаткуванням, старими фотографіями й іншим колекційним матеріалом. У колекції музею зберігаються: видання 1909 р., присвячене 25-річчю Єкатерининської залізниці, формений одяг 1936 р., телефонні апарати Морзе, жезловий автомат, знак про закінчення школи середнього начскладу імені Рудзутака. Експозиція музею розташована в двох відреставрованих вагонах.

Працівниками музею ведеться робота зі збору і реставрації старої залізничної техніки. Усього в музеї - 25 одиниць раритетного рухливого складу. У музеї зберігається паровоз «Б-2062» 1929 року, також відомий під ім'ям "Зозуля". Раніше він знаходився в міському парку. Це єдиний збережений експонат в Східній Європі. [2]

Північне Причорномор'я

Цей регіон виник в межах сучасних Херсонської, Миколаївської, частково Одеської та півдня Запорізької областей. Це - поліетнічні землі, які активно заселялись лише у наприкінці XVIII – початку XIX ст. Однак, вони багаті на історичне минуле, пов'язане з формуванням давньогрецьких колоній та впливом Стародавнього Сходу. Більшість музеїв краю присвячені цим подіям.

Херсонський краєзнавчий музей

Музей було створено у 1898 році в кімнатах Херсонської публічної бібліотеки. До 1909 року музей перейшов у власність міста і нараховував у своїх фондах понад 16 тис. музейних предметів. Незабаром він одержав окремий будинок де була відкрита нова експозиція стародавностей Херсонського краю.

У фондах музею зберігається унікальна колекція кам'яних статуй, зібраних і переданих відомим збирачем Суручаном, орнітологічна, ентомологічна і карпологи́чна колекції, зібрана руками найбільших російських і радянських вчених-натуралістів і поповнювана нині науковими співробітниками музею. Ці колекції мають природно-наукове, культурноісторичне і меморіальне значення. У музеї зберігається унікальний матеріал, що відбиває історію звільнення краю від турецько-татарського панування. Це документальні експонати: плани, карти, креслення, зразки зброї і військового спорядження XVIII століття. У результаті діяльності музею, було створено природничий кабінет, де за короткий час зібрався величезний матеріал про флору і фауну півдня України і Бессарабії.

До складу нинішнього музею входять Каховська філія, Бериславський відділ історії району і Генічеський краєзнавчий відділ та ін. [2]

Таврія

Таврія належить до унікальних етнічних регіонів України. Займаючи Кримський півострів вона стала осередком розвитку стародавніх цивілізацій, давньогрецьких колоній, Кримського ханства. Тісне переплетення культур різних народів, унікальна природна спадщина, значний інтерес до краю з боку видатних діячів східноєвропейського культурного простору зумовив формування унікальних музейних ресурсів Таврії. Тут знаходяться численні музеї видатних письменників, поетів, літераторів, художників та композиторів, археологічні та етнографічні музеї стародавніх народів, палацові комплекси та сади української й російської шляхти.

Фортеця Каламита

Херсонеського державного історико-археологічного заповідника

Знаходиться на східному березі ріки Чорної в південно-західній частині Монастирської скелі. До комплексу входять стіни і вежі середньовічної фортеці Каламита, залишки християнського печерного монастиря в нижній частині скелі. Він є пам'ятником середньовічної архітектури державного значення.

У Каламиті більш 200 штучних печер. Верхні, найбільш древні, були зв'язані з обороною форту. Нижні мали господарське призначення. [2]

Бессарабія і Буджак

Бессарабія займає землі Одеської області та поширюється на територію сучасної Молдови. Ці землі зазнали істотного румунського впливу, оскільки почали інтенсивно освоюватись лише в XIX ст. Як і інші території Причорномор'я, музейні заклади Бессарабії пов'язані з історією заселення й колонізації краю, чорноморськими війнами, румунськими осередками етнічного середовища, а також з видатними постатями культури і мистецтва України.

Одеський археологічний музей НАН України

Експозиція музею складається з шести відділів: 1) Північне Причорномор'я за первіснообщинного ладу; 2) племена скіфо-сарматського часу; 3) античні міста Північного Причорномор'я; 4) Північне Причорномор'я в епоху ранніх

слов'ян і Київської Русі; 5) Золота комора; 6) пам'ятки культури стародавнього Єгипту.

У фондах музею налічується понад 150 тисяч експонатів. Серед них багато унікальних речей - античні барельєфи, скульптури, фризи, найбільша в нашій країні колекція кіпрської пластики, античних ваз, багаті колекції ольвійських старожитностей. У Золотій коморі музею зберігається одна з найбільших в Україні нумізматичних колекцій. Серед 50 тисяч монет є такі раритети, як златник Володимира Святославича, золоті статери Пантікапея, унікальний Орловський скарб золотих кизикинів V ст. до н. є., грошові знаки Римської та Візантійської імперій, венеційські червінці, диргеми Арабського халіфату, срібні київські гривни, монети Золотої орди, угорські золоті дукати, золоті й срібні монети. У музеї зберігається також єдина в Україні колекція єгипетських старожитностей. Музей видає збірники наукових праць разом з Одеським археологічним товариством. [2]

Висновки до розділу. Загальний зміст розділу підкреслює важливість музейної справи як частини культурної і туристичної індустрії країни.

У підрозділі 2.1 визначаються фактори, що сприяли становленню та розвитку музеїв у країні, зокрема значний культурний спадок, багата історична спадщина та національна самосвідомість. Аналізується роль держави, громадськості та меценатів у розвитку музейної справи.

У підрозділі 2.2 акцентується увагу на значущості модернізації музейних закладів, впровадженні інтерактивних експозицій та нових технологій. Зазначається, що музейний туризм стає все більш популярним серед туристів, які цікавляться культурою, історією та мистецтвом. Виділяються тенденції у розвитку музейного туризму, такі як розширення аудиторії відвідувачів, розвиток музейних кварталів та створення туристичних кластерів.

У підрозділі 2.3 розглядаються особливості розвитку музейного туризму в різних регіонах країни, зокрема у містах Києві, Львові, Одесі, Харкові та інших. Зазначається, що кожен регіон має свою унікальну культурну спадщину та музейний потенціал, що може привертати туристів.

В цілому, розділ 2 підкреслює поступове зростання значення музейної справи та музейного туризму в Україні. Розвиток музейної сфери та привабливість музеїв для туристів відображаються як в історичних передумовах, так і в сучасних тенденціях. Регіональна характеристика музейного туризму показує багатство культурної спадщини різних регіонів України, що робить її привабливою для туристів з усього світу.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ

3.1. Пріоритетні напрямки розвитку національної музейної мережі

В Україні є велика кількість важливих пам'яток історії та культури. У фондах музеїв України зберігається понад 12 млн. екз історичних пам'яток. Сьогодні музеї є одним із головних соціальних інститутів, функцією якого є формування історичної пам'яті українського народу та поширення знань про минуле серед усіх українців, особливо молоді.

За оцінками громадських експертів, нині в Україні діє близько 5 тис. музеїв (порівняно з 1075 у Польщі, 1600 в Австрії, 1811 у Великій Британії та 2,5 тис. у Канаді). Водночас лише 470 українських музеїв є державними та громадськими. Точну кількість музеїв в країні наразі визначити неможливо, оскільки в Україні немає чіткої системи обліку музеїв, до того ж музеї належать різним міністерствам, які не координують свою діяльність у цій сфері. Єдиного координаційного органу в цій сфері немає. Міністерство культури та інформаційної політики має лише відділ аналізу та прогнозування малого музейного бізнесу, який не може повністю охопити всю музейну сферу.

Музеї є центрами збереження та популяризації історико-культурної спадщини, візитівкою країни. Україні є чим пишатися. Зокрема, до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено декілька видатних історичних пам'яток України – собор Святої Софії з монастирським комплексом, Києво-Печерська лавра в місті Києві, а також історична частина центру Лювова, разом з Високим замком і ансамблем собору святого Юра. Нещодавно були внесені додаткові пропозиції до попереднього Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Сьогодні багато об'єктів культурної та природної спадщини України включено до попередніх списків: Бахчисарайський ханський палац, заповідники «Асканія-Нова» та «Херсонес Таврійський», культурний ландшафт та каньйон міста Кам'янця-Подільського, історичний центр м. Чернігів, центр м., парк

«Софіївка» та Канівський заповідник «Могила Тараса Шевченка», Національний історико-археологічний заповідник «Могила». Зокрема останній є однією з найдавніших археологічних пам'яток не тільки у Європі а й у світі. [23]

Значущість культурно-просвітницької та екскурсійно-туристичної функції музеїв України вирізнялася ще на початку ХХ ст. Як на теперішній час, є всі підстави стверджувати, що музеї нашої країни перетворилися на невід'ємну складову туристичного обслуговування й дедалі глибше інтегруються у туристичний бізнес.

Проведення фестивалів, виставок та конкурсів, поліпшення умов функціонування, підвищення ступеня збереження пам'яток національної культурної спадщини сприяють туристичній промоції областей та залученню як іноземних, так і вітчизняних туристів та екскурсантів.

Музейні заклади мають значний вплив на виховання підростаючого покоління, розвиток повноцінної особистості, формування національно-патріотичного світогляду, пізнання історично-культурного надбання української нації. Саме тому питання популяризації музейних цінностей, включення їх у мережу туристичних послуг є надзвичайно актуальним. [21]

Створення у музеях розгалуженої сфери послуг для туристів та відвідувачів, відкриття сувенірних магазинів, виставкових галерей, антикварних магазинів сприяють збільшенню фінансових витрат – надходжень у місцеві бюджети.

Пріоритетним напрямом розбудови національної музейної мережі має стати запровадження нових технологій в експозиційній діяльності, створення експозицій, що дивують і принаджують несподіваними технічними ефектами (напр., рухома, анімована чи інтерактивна експозиція).

Необхідно якісно переосмислити планування музейного простору з метою виділення у ньому сегментів для релаксації відвідувачів. Раніше вже згадувався австрійський Музей діамантів Сваровські, де на релаксаційні кімнати з приглушеним освітленням і м'якими диванами для розслабленого споглядання

музейно-анімаційних ефектів відведено близько третини експозиційної площі установи. Звісно, досягнути такого показника класичним українським музеям наразі нереально. Однак керівництву кожного українського музею необхідно пам'ятати: музей – це установа, котра надає послуги культурного відпочинку й естетичного задоволення. Отже, йдеться про нематеріальні послуги, які надає музей і за які відвідувач платить гроші. Інноваційна музейна концепція "відпочинок плюс пізнання та враження" повинна у XXI ст. стати новою ідеологією кожного українського музею. [21]

Важливими напрямками розвитку музеїв є подолання проблеми відставання їх матеріально-технічного забезпечення, оснащення їх належними технічними засобами охорони, використання комп'ютерної техніки й створення на її базі інформаційно- довідкових систем. У цьому напрямі музеї України значно відстають від музейних мереж розвинених країн світу.

Більшість музеїв України розташовані у тісних приміщеннях, де неможливо належним чином організувати збереження музейних фондів. Брак коштів призводить до того, що багато предметів із різних причин не можуть експонуватися: деякі з них вимагають складної й тривалої реставрації, інші мають лише наукове значення [27].

Реорганізація структури музейного менеджменту вимагає розуміння того, що для отримання фінансових надходжень музеї повинні залучати нових відвідувачів. Традиційний графік роботи, зручний тільки для персоналу, надання послуг, призначених для певного кола відвідувачів, неконтрольованість видатків та розподілу роботи між співробітниками, нерівноцінна увага до різних категорій відвідувачів – це ті негативні фактори в роботі музейних установ, які заважають ефективній діяльності, отриманню додаткових коштів і навіть погіршують фінансовий стан цих установ.

Для прикладу, традиційний для українських музеїв режим роботи з 9:00 до 18:00, перерва з 13:00 до 14:00 та вихідний день у суботу в містах – центрах туризму (Львові, Києві, Одесі, Кам'янці-Подільському, Яремчі, Трускавці, Ялті та ін.) істотно знижує потік відвідувачів у ці установи. [21]

Адже структура вільного часу туристів/відпочивальників не збігається з годинами роботи музеїв – коли після замиської екскурсії у туриста з'являється вільний час (з 17 – 18 год.) для особистого культурного дозвілля, музеї уже зачинені, і тоді турист відправляється по магазинах та барах. А скільки відвідувачів недоотримують музеї через вихідний у суботу – день тижня з найвищою екскурсійно-пізнавальною активністю дитячих і молодіжних туристичних груп, та й зрілих туристів, які приїжджають (скажімо з Києва у Львів) на уїк-енд (з п'ятниці до неділі) і саме на суботу (а не на день приїзду чи від'їзду) планують для себе максимально насичену пізнавальну програму!

Перегляду вимагає як цінова політика самих музеїв, так і фіскальна політика держави щодо відвідувачів національних музеїв. Це найдієвіший механізм державного стимулювання відвідуваності наших музеїв.

З іншого боку, функцію здешевлення ціни за відвідування українських музеїв мала б взяти на себе держава. Показовим у цьому контексті є практика фіскальних взаємин "держава – музей – відвідувач" у США – країні з найвищими у світі статистичними показниками відвідуваності музеїв. Американська модель таких взаємин передбачає часткову компенсацію витрат громадян США за ознайомлення з національною музейною спадщиною, оскільки, згідно з положеннями Конституції, ця спадщина є колективною власністю і гордістю всієї американської нації. [21]

Отож, купуючи вхідний квиток, відвідувач отримує податкову квитанцію. Усі квитанції зберігаються, і, при заповненні американцем в кінці кожного року декларації про прибутки, із суми, що підлягає оподаткуванню, повністю віднімається та, яка була використана як плата за вхід в музеї. Тобто частина вартості вхідних квитків оплачується не відвідувачами музеїв, а урядом США, який щорічно відраховує для погашення цих видатків п'ять мільярдів доларів.

П'ята частина вартості вхідних квитків в українські музеї складається із державного податку на додану вартість (ПДВ). Скасування для музеїв – як загальнодоступних скарбниць народної спадщини й "криниць" національної духовної культури – лише одного цього податку уже істотним чином здатне

здешевити для широких верств населення ціну за відвідування музеїв і, як наслідок, активізувати його екскурсійну активність, поліпшити міру задоволення його пізнавально-освітніх та естетично-культурних потреб, зрештою, сприяти популяризації і доступності національної музейної спадщини для широких верств населення, зокрема сімей із сукупним доходом на рівні, нижчому за середній.

Надзвичайно актуальною й важливою є проблема ефективної промоції музеїв країни та її окремих регіонів на різноманітних туристичних виставках і салонах, включення їх у туристичні маршрути та їхня популяризація серед широких верств населення. [21]

Пріоритетним завданням для українських музеїв є "прорив інформаційної блокади" та проведення суспільно резонансних акцій і PR-заходів. Нині музейну спадщину нашої країни фахово репрезентує в глобальній мережі Інтернет один-єдиний сайт "Музейний простір України" [26].

А першим значним успіхом на ниві міжмузейної комунікації і PR вважається проведення Першого всеукраїнського фестивалю "Музей третього тисячоріччя", присвяченого 150-річчю з дня народження академіка Д. І. Яворницького – видатного українського історика, археолога, етнографа й засновника музейних колекцій старожитностей.

Фестивальні конкурси стали дієвою формою відкритого змагання творчого потенціалу музейних працівників нашої країни та налагодження інтенсивної міжмузейної комунікації. Музеї-переможці у номінаціях "кращий музейний фільм", "кращий музейний телевізійний проект", "краща міні-експозиція", "краща музейна поліграфічна продукція" тощо активно обмінювалися досвідом та інноваціями з іншими музеями країни. Неабиякий суспільний резонанс отримав і PR-ефект Всеукраїнського музейного фестивалю.

Щорічне проведення Всеукраїнських музейних фестивалів та регіональних музейних форумів із залученням широкого кола громадськості здатне спричинити перелом у ставленні українського суспільства до

національної музейної спадщини. Саме таким чином можна подолати існуючі суспільні упередження та представити пересічному українському громадянину музеї як якісно оновлені установи із сучасними технологіями комунікації та технічно модернізованими атракційними експозиціями.

Важливо наголосити і на позитивних тенденціях розвитку мережі музейних закладів у системі туристичної інфраструктури. При створенні нових туристично привабливих продуктів українськими туроператорами активно використовується європейський досвід формування культурологічних турів із комбінованим у просторі і часі відвідуванням низки репрезентативних музеїв того чи іншого краю. [21]

У 2005 р. за ініціативи Всеукраїнської асоціації музеїв, Національної громадської ради з туризму і курортів, Українського фонду культури і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури було розроблено програму "Відродження замків України", згідно з якою буде створено перелік об'єктів, що потребують реконструкції, а також визначено шляхи їх подальшого розвитку як музейно-туристичних об'єктів.

Сьогодні у туристичній індустрії 40% замкових комплексів України використовується під музейні заклади.

Серед областей України, за кількістю музеєфікованих і перетворених на туристичний продукт замкових комплексів, перше місце посідає Львівська область (замки в Олеську, Підгірцях, Жовкві, П'ятничанах, Свіржі, Золочеві) [41, 46].

Велику популярність серед туристів та екскурсантів мають Ужгородський і Мукачівський (Закарпатська область), Олеський і Золочівський (Львівська область), Кам'янець-Подільський і Меджибізький (Хмельницька область), Хотинський замки-музеї (Чернівецька область).

Але багато із збережених комплексів ще закриті для екскурсійних відвідувань та доступу туристів (замки в Бродах, Жовкві і Свіржі на Львівщині, Чинадійовому (Закарпаття) тощо через розміщення у них адміністративних організацій.

Нині Україні вкрай потрібні музеї нового типу – історико-анімаційні скансени, які репрезентували б світові понад тисячолітню історико-культурну спадщину нашої країни. [21]

Козацькі скансени в Україні вже є (напр., Національний заповідник "Хортиця"), і розвиток їх триватиме й надалі. (Скажімо, лише в одній Донецькій області зусиллями Донського козацтва розроблені проекти двох подібних скансенів – Музею козацького побуту просто неба на Савур-могілі та меморіального комплексу "Козацька пристань" в с. Рай-городку).

Що ж до попередніх історичних епох формування українського етносу, то проблема їх адекватної музейно-туристичної репрезентації є набагато гострішою.

Нині українська громадськість впритул наблизилася до усвідомлення необхідності початку реалізації проекту історичної реконструкції трипільського протоміста на Київщині біля Ржищева (чи деінде). Існує потреба в організації Скіфського скансену, що репрезентуватиме яскраву сторінку історії нашої країни.

І, зрештою, якщо Україна є "дитям" найбільшої середньовічної держави Європи – Київської Русі, то існує потреба належним чином знайомити й репрезентувати нашу квітучу давньоруську спадщину як іноземним, так й українським туристам. [21]

Доцільно організувати щонайменше два давньоруські скансени: Тустань і "Замок князя Володимира Великого".

Технологія, яка активно розвивається під час війни, це віртуалізація музейної спадщини. Викликана вона додатковим ажіотажем щодо музейної справи по збереженню фондів та знищенню культурних пам'яток загарбниками на окупованих територіях.

Головною метою оцифрування спадщини та колекцій музейних установ та фондів є:

- збереження інформації;
- інвентаризація фондів;

– додавання значимості музею за рахунок нових підходів у створенні послуги, розширення аудиторії споживачів;

– виокремлення індивідуальності музею за рахунок оцифрування артефактів та колекцій. [28 с. 43-50]

Розповсюдженими прийомами та технологіями зараз в музейній справі можна виокремити такі: віртуальні тури, VR- галереї з окулярами або шоломом, «viewing rooms» з розміщеними артефактами доповнена реальність, оптимізація сайтів та технології з digital-маркетингу: онлайн-трансляції, підкасти тощо. Що дозволило залучити ще більше аудиторії як під час пандемії, та і зараз цей процес триває.

Одним з найголовніших акцентів у цифровізації має зараз стати процес, пов'язаний зі збереженням фондів та артефактів.

Тому технології, що слугують для створення інтерактивного контенту, є досить актуальними, а це технології віртуальної та доповненої реальності.

Технології, які використовуються зараз в Україні під час складної ситуації:

– 3D-сканування та фотограмметрія – форми різних предметів у просторі та розташування за їхнім фотографічним зображенням;

– 3D-моделювання – математичне відображення будь-яких форм у комп'ютерній програмі;

– Доповнена реальність – першочергово використовувалася у гейміндустрії, а зараз набула популярності саме у туристичній галузі за рахунок реновації послуги та можливості відродження історичних фактів, культурних елементів тощо;

– Віртуальна реальність – на сьогодні одна з популярних технологій та не потребує великої кількості обладнання (шоломів, громіздких окулярів), як раніше, а зараз дозволяє потрапити у віртуальну реальність, використовуючи невеликі окуляри та звичайне відповідне програмне забезпечення. Тому це досить вигідна технологія для брендингу території і не тільки показати у віртуальному світі туристичні локації, а й додатково реалізувати брендований

сувенір – окуляри тощо. Одним з класичних прикладів є «Google Street View Trusted»;

- Цифрові паспорти чи цифровий архів має на увазі систематичну базу даних про об'єкт, локацію, артефакт тощо;

- 3D- друк поєднує цифрові методи роботи з мистецтвом, робити зміни та легко ретранслювати цифрові копії у фізичні об'єкти.

- Лазерне сканування – це знімальна система, яка доволі швидко вимірює відстань від сканера до точок об'єкта і реєструє відповідні напрями з подальшим створенням тривимірного зображення в контурі хмари точок. Отримавши таку скан-копію, можна відтворити 3D-модель.

- Аерозйомка дроном та панорамне фото потребує обладнання та певної підготовки у створенні контенту, але досить розповсюджена у туристичній галузі, переважно під час військових дій тільки панорамне фото, тому що зйомки дронів заборонені;

- Цифровий сторітелінг – один з видів подачі інформації та її сприйняття у вигляді підкастів та онлайн-платформ. [28 с. 43-50]

Цей перелік можна продовжувати, але що стосується України, то розпочато процес загальної цифровізації музейної справи до військового вторгнення та зараз, незважаючи на нього, з метою збереження методом використання технологій 3D-сканування.

На відміну від документування та систематичного підходу у збереженні, інтертеймент у туризмі – це один з головних векторів цифровізації для побудування репутаційних стратегій просування дестинації, що провокує підвищення туристичного потоку до конкретної локації. Розглянемо одні з прикладів у світі та Україні:

- «Skin & Bones» – додаток, розроблений спеціально для Smithsonian's National Museum of Natural History у Вашингтоні, США, дозволяє навести телефон на скелет тварини та побачити, якою вона була в житті;

- «Skyline», додаток визначає місцезнаходження за силуетом гір і розповідає про пам'ятки;

– Civilizations AR, додаток від «BBC», який дозволяє розглядати експонати британських музеїв у 3D;

– Questo – гейміфікований додаток для вивчення міста, у супроводі додатку з завданнями та окулярами. Доступно у більш ніж 40 містах [8].

– Додаток <https://touristl.com/>, що пропонує екскурсії по Україні у доповненій реальності;

– «WalQlike» – мобільний застосунок, що генерує унікальні екскурсії-ігри;

– Інтегрування елементів гейміфікації у туризм, «проект музею Сікорського» в Києві у віртуальній реальності;

Платформа «Дуже цифрові резиденції» медіарт у вигляді 3D-моделей та анімацій і поєднували з реальними об'єктами у фрезі (тобто вирізанні за допомогою верстатів). [29]

Цей перелік також можна продовжувати, та кожен день з'являються нові продукти, що більш цікаві чи удосконалені, але незмінним залишається один принцип щодо розуміння необхідності інтегрування цифрових інструментів у туристичну галузь. [28 с. 43-50]

Україна має потужний історико-культурний потенціал, який не використовується належним чином для популяризації історичних знань як всередині країні так і на світовому рівні.

Зміцнення співпраці між музеями та туристичним сектором є процесом, який приносить користь обом сторонам. Але необхідно розуміти, що туристичні підприємства аж ніяк не допомагають музеям матеріально, щоб підвищити їх привабливість. Тому що в ринкових умовах завдання підприємств – заробляти гроші, створювати додану вартість і зайнятість. Тому більше кроків назустріч туризму повинні зробити саме музеї, а також законодавці, які можуть дуже суттєво допомогти музеям у цьому.

3.2. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний та вітчизняний досвід

В європейських країнах сфера культури вважається не тільки соціокультурною складовою в житті суспільства, а й являє собою важливий чинник соціально-економічного розвитку, розглядається як один із чинників формування конкурентоспроможності країни в сучасному глобалізованому світі. На культуру дивляться як на складову в розв'язанні економічних, політичних і соціальних проблем.

Музеї – багатофункціональні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Міжнародна рада музеїв (ICOM), Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Пан'європейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують зусилля країн з проблем використання музеїв, пам'яток історії та культури в туризмі в Європі та світі в цілому, що сприяє соціокультурному та економічному розвитку країн і регіонів, розвиває міжкультурний діалог. Моральний кодекс музеїв ICOM стверджує, що чільне призначення музейних закладів – надавати послуги суспільству. [25]

Нова соціальна роль музеїв. Зарубіжні музеї ведуть пошук свого місця в багатоманітному культурному просторі. Музеї перетворюються на важливі осередки освіти і навчання, оскільки саме вони забезпечують доступ до національної культурної та природної спадщини людям різного фаху та віку. Вагомість цієї ролі базується на спроможності музеїв надавати громадськості інтерактивну, предметну та ідейну платформи для глибшого пізнання своєї етнічної ідентичності, нації та всього світу.

У музейній сфері розвинених країн активно проводяться музеологічні дослідження задля визначення чільних напрямів музейної справи в сучасному середовищі, акцентування вагомості інтерактивності як засобу розвитку музейного закладу, окреслення різних шляхів взаємодії музеїв, зокрема

створення мережі, що охоплює музеї різних рівнів і типів: національні, регіональні, місцеві.

Культурний туризм. У світі туристична індустрія вважається однією з найприбутковіших галузей і з кожним роком її вплив на економіку посилюється. Туризм є одним з найважливіших секторів економіки в Європі (55% світового ринку туризму припадає на європейські країни). Туризм складає 5, 5% ВВП ЄС (від 3 до 8% в окремих державах), і 11,5 % ВВП ЄС враховуючи непрямий вплив. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (ВТО) частка культурного туризму до 2020 р. складала 25% від загальних показників світового туризму.

Для кращої організації культурного туризму і зниження витрат для вироблення музейних товарів і послуг музейні заклади деяких країн об'єднуються в музейні асоціації. Вони служать забезпеченню раціонального використання музейних колекцій при організації виставок, оптимізації наукової та колекційної роботи, закупівлі й обміну експонатами. Такі музейні об'єднання існують у Франції, Великобританії, Австрії. [25]

Великобританія. Рада музеїв, бібліотек і архівів (Museums, Libraries and Archives Council (MLA) забезпечує державну музейну політику та консультує уряд щодо завдань і пріоритетів сектору. Британський уряд вважає, що музеї несуть позитивні емоції і займають вагомий нішу в індустрії дозвілля. Перед британською музейною політикою стоїть мета – зробити людей кращими, досвідченішими, освіченими. MLA бореться з твердженнями британців, що у музеях нудно, і вони не розуміють навіщо їм потрібно дивитися на старі речі. Дослідження 2021 р. з'ясували такі мотивації відвідувачів британських музеїв:

- соціальна (дозвілля, розваги) – 48 % відвідувачів;
- інтелектуальна (академічний і професійний інтерес) – 38 %;
- емоційна (естетична насолода, спогади, ностальгія) – 10 %;
- естетична (креативність, осмислення) – 3 %.

В арт-галереях відвідувачів з естетичною мотивацією набагато більше – 18 %.

MLA координує щорічну програму “Відродження в регіонах” (Renaissance in the Regions) з бюджетом 48 млн фунтів для трансформації англійських регіональних музеїв. Співпрацюючи з місцевими урядами та громадськими організаціями, програма поглиблює громадську активність, покращує освіту, покращує суспільний розвиток, відродження регіонів. MLA грає ключову роль у культурних Олімпіадах, забезпечує проведення різних кампаній, зокрема Музеї вночі та Діти в музеях.

Відповідно до поставлених завдань у Великобританії діє багато різноманітних програм. У британських музеях працює майже 25 тис. волонтерів (близько 60 % від загальної кількості працюючих). Волонтерство спрямоване на подолання соціальної відчуженості, розвиток навичок і талантів, що стануть у пригоді при пошуку роботи. MLA спільно з Музейною Асоціацією (Museums Association) започаткували підготовку музейних працівників з числа національних меншин. Музеї широко використовуються для вивчення різних предметів у школі (24% дітей відвідують музеї для навчання). Відповідно музейні заклади співпрацюють з Міністерством освіти. Croydon Clocktower Museum організовує ознайомлення дітей з китайською порцеляною (діти розмальовують чашки за музейними зразками). Соціальна служба Лондона співпрацює з Національною галереєю, що дозволяє дітям з інтернатів працювати з професійними художниками. Дана програма пробуджує у дітей цікавість до мистецтва, допомагає сконцентруватися і розслабитися. У рамках програми “Навчання для всіх” музеї організовують пересувні виставки у тюрми, школи, лікарні. Для академічної науки музеї формують спільні каталоги, які є доступними у мережі Інтернет. Для поширення знань використовуються новітні технології (комп’ютери, аудіо-гіди).

Відкриваються музеї, завданням яких є інтеграція етнічних меншин у суспільство, подолання расової упередженості.

Британський досвід затребуваний в інших європейських країнах. Усе більше уваги приділяється розвитку аудиторії (audience development – англо-американський термін, який означає покращення музейного сервісу для пошуку

відвідувачів і розширення аудиторії). В європейських країнах запроваджують дослідження різних цільових аудиторій і намагаються зробити відвідувачів постійними. [25]

Австрія. В Австрії з населенням 8,9 млн нараховується 1600 музеїв. Незважаючи на велику кількість іноземних туристів, австрійські музейники намагаються заохочувати місцевих мешканців відвідувати музеї, організовують різні навчальні програми для школярів. У серпні 1998 р. австрійський федеральний уряд прийняв закон про музеї. Дев'ять найбільших музеїв змінили статус, стали економічно автономними неприбутковими науковими інституціями. Рухомі та нерухомі фонди залишилися у власності Австрійської держави. Відомо, що через 20 років кожен третій австрієць буде віком за 60 років, зросте кількість мігрантів. Відповідно місцеві музейники думають про створення нових програм.

У 2021 р. у віденські музеї 58 % відвідувачів прийшли, щоб побачити нову виставку, 14 % привабила особлива музейна подія або програма, лише 5% прийшли ознайомитися з постійною експозицією. Подібні дослідження є дуже важливими для подальшого планування музейної роботи, стратегічного планування і залучення дедалі більшої аудиторії.

Зарубіжні музейні заклади відіграють важливу роль у формуванні історичної пам'яті та національної ідентичності: створюються транскультурні музеї, застосовуються нові форми та новітні цифрові технології для подачі історії. У 60-70-их рр. ХХ ст. в країнах Європи і Північної Америки відкриваються музеї Голокосту, у військових музеях оновлюються експозиції з метою висвітлення трагічної долі єврейства в роки Другої світової війни. Зараз під час ведення екскурсій наголошується, що повстання проти нацистів є частиною загальноєвропейського Руху Опору, стверджується європейська ідентичність словаків.

Музеї широко застосовують новітні цифрові технології для поширення інформації про фонди. Експонати оцифровуються, створюються бази даних про зібрання і колекції для широкого загалу, реалізуючи право рівного доступу

громадян до культурної спадщини. Забезпечення доступу до фондів є засобом боротьби з декультурацією (незнання власних культурних здобутків) молодих користувачів Інтернету. У Польщі існує програма “Інтернет для шкіл”, за допомогою якої музейні експонати залучаються для освітніх та виховних цілей. Для ознайомлення користувачів з європейськими музейними скарбами створена програма EUROPEANA (<https://www.europeana.eu/en>), яка охоплює мережею різні європейські музейні заклади, архіви і бібліотеки. У 90-х рр. XX ст. з’явилися віртуальні музеї. Так, Віртуальний Музей Канади (<https://www.digitalmuseums.ca/>) знайомить користувачів з віртуальними виставками, галереями, знайомить з різною інформацією та новинами. [25]

Франція. Союз національних музеїв (Réunion des musées nationaux) займається організацією великих виставок за участю різних музеїв, видавничою та рекламною діяльністю, випуском сувенірної продукції (об’єднує 33 заклади, серед яких Лувр і Версаль), у 1990 р. отримав статус державної організації. Зміна статусу дала музеям більше свободи у розвитку й організації власної діяльності. Союз працює над виконанням двох головних завдань: 1) примноження колекцій національних музеїв; 2) поліпшення публічного доступу в музеї, поширення знань про їхні колекції через публікації та виставки. Союз організовує приблизно 25 виставок щороку, витрати на які складають 13,4- 16,1 млн дол. і з прибутком 9,4-12,1 млн дол. без урахування продажу додаткових послуг. Союз національних музеїв випускає книжки про мистецтво, каталоги виставок, CD-диски, поштівки (річний оборот 71,7 млн дол.). Загалом у Союзі національних музеїв працює 1400 осіб, річний оборот становить 120,8 млн дол. (з них 6,7-7,4 млн від продажу білетів, 200 тис. від продажу листівок із зображенням музейних предметів). Функціонування музеїв забезпечується через надання послуг, торгівлю, спонсорську допомогу і державне фінансування. Зокрема держава оплачує послуги охорони, заробітну плату реставраторам, бібліотекарям, архівістам, адміністративним працівникам. Союз оплачує роботу касирів, екскурсоводів, білетерів, гардеробників. [25]

Хорватія. Зважаючи на зростання освітнього рівня туристів, зростання

кількості туристів похилого віку, країни, в яких традиційно розвинений пляжний туризм, ведуть активний пошук додаткових пропозицій. Так, Міністерство культури Хорватії розробило стратегію розвитку культурного туризму, яка передбачає використання культурного потенціалу не тільки приморської, але й континентальної частини країни. Взаємними зусиллями науковців, діячів культури, туристичних фірм, власників готелів, бізнесменів культурні пам'ятки і події будуть перетворені на туристичний продукт, який урізноманітнить дозвілля туристів і сприятиме їх довшому перебуванню в країні. Схожі програми існують в Іспанії, Португалії, Італії, Болгарії та інших країнах.

Одним із показників успішності музейної політики є відвідуваність музеїв. У порівнянні з Україною, музеям західних країн вдається привабити більшу кількість відвідувачів.

Практичний досвід багатьох країн дає підстави стверджувати, що активне включення музейних колективів у туристичний бізнес сприяє розширенню культурного впливу музеїв, інтенсифікації потоку відвідувачів, удосконаленню музейної структури, появі фахівців нових музейних професій, результативнішому налагодженню партнерських стосунків музеїв із різними адміністративними та підприємницькими структурами. Це демонструють сьогодні музеї США, низки країн Європи, а також музейні заклади інших розвинутих держав світу. Їхня співпраця в системі « музей – туристична фірма» ґрунтується на концепції партнерства. Такі відносини побудовані на принципі доповнення й співпраці задля спільного блага.

Здобутки музейних закладів Європи яскраво демонструють проекти останнього десятиріччя, представлені на конкурсі Європейського музейного форуму (ЄМФ).

Європейський музейний форум – це незалежна організація, заснована в 1977 р. відомим діячем міжнародного музейного руху Кеннетом Хадсоном і зареєстрована у Великій Британії як благодійний фонд. Сьогодні ЄМФ вважається однією з найвпливовіших організацій сфери культури на

Європейському континенті. Її діяльність офіційно поширюється на територію країн, які є членами Ради Європи. Починаючи з 1978 р., головним проектом Форуму є проведення щорічного конкурсу. У його рамках визначається найкращий новостворений музейний заклад континенту або музей, який протягом останніх двох років здійснив кардинальну перебудову своєї експозиції [20, с. 349–350]. Згідно з процедурами ЄМФ, участь у конкурсі «Найкращий музей Європи» можлива для будь-яких музеїв країн-членів Ради Європи, які щойно завершили роботу над «осучасненням» експозиції або запропонували нові послуги та освітні програми відвідувачам. Окрім премії «Найкращий музей Європи», ЄМФ стимулює розвиток музейної справи на континенті врученням інших відзнак. Ними є Музейна премія Ради Європи за просування ідей демократії та прав людини, премія Кеннета Хадсона за найбільш нетрадиційне й контроверсійне досягнення в музейній сфері, нагорода Сіллетто (фінансується благодійним фондом Сіллетто) за співпрацю з місцевою громадою щодо залучення волонтерів, а також інші відзнаки за впровадження інноваційних послуг [21, с. 81].

Сьогодні більшість музеїв світу використовують інтерактивний підхід у побудові експозиції, що дає змогу самим відвідувачам краще дослідити артефакти історії, науки, мистецтва. До найбільш інтерактивних належить Музей новин у Вашингтоні (США). Іншим із найбільш неординарних і високотехнологічних музеїв світу є музей природознавства та техніки, який розміщений у баварському Мюнхені (Німеччина). У Фінляндії, недалеко від Гельсинкі, у місті Вантаа є музейний центр «Єврика». Virізняються також музей Експлораторіум у Сан-Франциско (США), Музей людського тіла «Корпус» поблизу університетського міста Лейден (Нідерланди), музей Коперника у Варшаві (Польща), ін. [23, с.116–118].

Стосовно України, то у сфері описаної вище співпраці сьогодні спостерігається суперечливу ситуацію. З одного боку, у різних містах та регіонах держави практикується проведення екскурсійних турів (розроблених за двома типами партнерських технологій, переважно першим) із відвідування

музеїв. Прикладом можуть бути програми одноденних і дводенних турів «Скарбниці української столиці», «Мистецькі галереї стародавнього Львова», «Дерев'яними церквами-музеями Гуцульщини» тощо [21 с.171;45]. Реалізуються й комплексні програми аналогічного туристично-екскурсійного обслуговування. Однією з найвідоміших у загальноукраїнському масштабі є система туристичних маршрутів «Намісто Славутича». Вона охоплює регіон річки Дніпро та включає терени Києва й 12 областей України [20]. З іншого боку, в Україні продовжує існувати традиція, коли не музеї просують себе до масового споживача за допомогою туристичних посередників, а навпаки – туристичні організації намагаються самотужки рекламувати музейні заклади туристам. Водночас чимало музеїв відсторонено стоять самоізолюваними «стовпами української культури» та лише безпомічно й навіть трохи зверхньо «розводять руками» на аргумент поодинокості відвідувачів і постулюють при цьому застарілу догму: музеї – установи для вибраних поціновувачів, а не для масових розваг галасливих туристичних юрб [15, 21 с. 169].

Такий стан справ у музейній галузі України нині неприпустимий. Він повинен замінюватися сучасними підходами, де має реалізовуватися найтісніше взаємовигідне партнерство між музеєм і туристичними структурами.

Українські музеї не реалізують свій потенціал. Музейні фонди (95% музейних предметів) залишаються недоступними для широкого загалу не лише через брак експозиційних площ, а й через політику заборони ознайомлення громадян із фондами. Лише приблизно 10% українських музейних закладів мають власні сайти. Більшість районних і обласних музеїв не підключені до мережі Інтернет, не мають власних сайтів. Тільки найбільші музеї України можуть дозволити собі мультимедійні видання з метою популяризації власного закладу, експозицій та виставок. Не вирішеною проблемою для музейних закладів залишається комп'ютеризація й автоматизація обліку музейних експонатів, оцифрування найбільш цінних пам'яток культури і мистецтва. [25]

Україна має багату історико-культурну спадщину, однак значна кількість

музеїв не використовує свій потенціал повною мірою, не тільки через недостатнє державне фінансування, а й через консервативність поглядів музейних працівників, безініціативність, відсутність зацікавлення і стимулів.

3.3. Трансформація музейної сфери України в умовах війни

В умовах повномасштабної війни в Україні все більш проблематичним стає розвиток сучасного туризму. Але, туристичний сектор української економіки вистояв і продовжує функціонувати. Активна політика всіх інституцій туризму сприяє формуванню в державі нового почуття громадянської ідентичності, базованої на цінностях довіри, толерантності, відкритого доступу до історико-культурної спадщини України. Різноманітна історична та культурна спадщина України є невід'ємною складовою світового культурного надбання, що неодноразово визнавалося міжнародною спільнотою.

Варто зазначити, що навіть в умовах наявних обмежень туристи продовжують відкривати для себе нову Україну. Отже, війна не скасовує, а навіть підсилює необхідність відпочивати та відновлюватися: на умовно безпечних територіях люди продовжують подорожувати, працюють готелі та санаторії, гіді організують походи та екскурсії.

Особливо, зважаючи на потребу у більш ефективному та якісно новому етапі розвитку туристичної сфери, важливими сьогодні є поширення і розкриття історико-культурні спадщини нашої держави. Історико-культурна спадщина втілює досвід, цінності, надбання різних поколінь та відтворює багатовікову історію розвитку суспільства. У зв'язку з цим, є великий попит серед туристів на поїздки по визначним історичним місцям в Україні. Це сприяє діяльності туристичних компаній які поступово відновлюються.

В умовах російської агресії історико-культурна спадщина України зазнала значних економічних, фінансових втрат. Так, після анексії в Криму регулярно проводяться незаконні археологічні дослідження. Отже, масштабні розкопки проводилися в рамках реалізації інфраструктурних проєктів –

будівництва Кримського мосту, траси «Таврида», магістрального газопроводу «Краснодарський край – Крим». На цьому об'єкті «за останні два роки в ході розкопок було знайдено понад 1 млн артефактів, понад 100 тис. з них становлять велику наукову цінність». З кримських музеїв регулярно вивозяться в країну-агресора експонати для виставкової діяльності. 2016 р. у Третьяковській галереї в Москві експонувалися 38 картин художника І. Айвазовського з Феодосійської картинної галереї; у 2016–2017 рр. у м. Санкт-Петербурзі проходила виставка «Подорож до Криму», для якої були надіслані експонати з Центрального музею Тавриди у Сімферополі; у 2017 р. в заповіднику «Абрамцево» (Московська область) на виставці «Кіммерія Максиміліана Волошина» демонструвалися речі з Дому-музею М. Волошина у Коктебелі; у 2019 р. з фондів Центрального музею Тавриди, Феодосійського музею старожитностей, Ялтинського історико-літературного музею були вивезені до м. Казані експонати татаро-монгольської кочової культури для показу на виставці «Золота Орда і Причорномор'я. Уроки Чингізидської імперії» [4, с. 45-46]. Цікаво що, 14 грудня 2016 р. суд Амстердама вирішив повернути Україні «скіфське золото», однак у січні 2017 року кримські музеї почали процес оскарження рішення. Українська сторона заявила, що золото скіфів має повернутися в Україну, а держава-агресор наполягає на його поверненні до Криму [5].

Одним з наслідків «гібридної агресії» стало, повномасштабне знищення культурної спадщини України, вбивства громадян, мародерство та переписування історії. Це жахливі обстріли та бомбардування з боку російських окупантів, які зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, культових і сакральних споруд, цвинтарі, театри та інші установи культури. Загарбники нищать навіть ті пам'ятки культури, які, здавалося б, мали би шанувати з огляду на наративи, якими вони керуються — наприклад, церкви РПЦвУ чи пам'ятники воїнам Другої світової війни. Жахіття але, історія повторюється. Так, колекції Одеського музею західного і східного мистецтва під час Другої світової війни евакуювали до м. Уфи. Але, унаслідок цього значну частину експонатів було

втрачено. Не повернулися, наприклад, роботи таких світових майстрів як Нікола Пуссен (французький живописець XVII ст.) і Антоніс ван Дейк (фламандський живописець XVII ст.) та ін. Таких прикрих історій є чимало, адже держава-загарбник століттями присвоювала те, що їй не належало. У «визволителів» є звичка присвоювати і експортувати людський капітал. Вони видають різних діячів культури, письменників, митців за росіян. Також ворог примусово намагається інтегрувати тимчасово окуповані території до російської системи освіти.

Культура під час війни — також зброя. Це доводить як росія, свідомо знищуючи осередки українськості, так і Україна, культурні установи якої використовують весь арсенал своїх можливостей, щоб дбати про українців. У перші дні вторгнення українські театри, музеї та інші заклади оговталися від шоку і там, де це було можливо, почали допомагати забезпечувати людей найнеобхіднішим. Та під час війни музи не мають мовчати, тому з весни дедалі частіше повертаються театральні вистави, творяться нові культурні та благодійні проекти. Мистецтво допомагає українцям легше давати раду своїм переживанням, освоїтися в новій реальності, гуртуватися і зберігати своє.

Культура є основою, на якій виростає і тримається ідея держави. Культурні цінності – важливий компонент самототожності, відчуття історичної тягlosti й належності до спільноти, а також щоденного життя людей. Культура – це *soft power*, м'яка сила країни. «Бій виграє армія, війну – економіка, а безсмертя здобуває культура», – йдеться в маніфесті діячів та організацій культури «Культурна консолідація задля перемоги». [30]

російські атаки на українську культуру націлені знищити нашу національну пам'ять та ідентичність. Стаття «Що росія повинна зробити з Україною», опублікована російським виданням «РИА Новости» 3 квітня, засвідчила відвертий намір росії здійснити етноцид українців. Окупанти збиралися проводити «деукраїнізацію»: «перевиховувати» українців і українок репресивними методами в ідеологічній, політичній, культурній та освітній галузях. Розстріляний пам'ятник Тарасові Шевченку в Бородянці під час

окупації вкотре підтвердив, що етноцид є не витвором уяви авторів статті, а намірами російського керівництва, які поділяє більшість російських громадян. Саме тому культурний опір загарбникам і російській культурній експансії такий же важливий, як і збройний.

З 24 лютого до кінця серпня, за оцінкою Офісу генпрокурора, російська федерація скоїла в Україні понад 86 тисяч воєнних злочинів. Частина з них – злочини проти культури. Армія рф активно воює з українськими музеями, театрами і монументами. [30]

З початком бойових дій музеї згорнули свої постійні експозиції. До кінця воєнного стану поновити їх не буде можливості. Фонди були евакуйовані в безпечні місця та бомбосховища. Це теж частина музейної роботи.

Фахівці частково залишаються на місцях, частково переміщуються разом із колекціями. Ситуація дуже динамічна і залежить від безпекових факторів. Там, де була можливість, музейники залишалися зі своїми колекціями.

Уже зараз розпочалася робота над програмами відновлення, вони міститимуть великий реставраційний блок. Це стосується відновлення зруйнованих будівель та створення експозицій після війни. Ці процеси доволі тривалі й дорогі, тут Україні буде дуже важлива допомога іноземних партнерів, спеціальні міжурядові програми.

Станом на 3 вересня Міністерство культури зафіксувало понад півтори тисячі випадків пошкодження та знищення об'єктів і закладів культури. За словами заступниці міністра культури Катерини Чуєвої, реальна цифра значно вища, але втрати на окупованій території поки неможливо відстежити. Крім того, з 2014 року бракує достовірних даних про стан культурної спадщини в захопленому росією Криму й частинах Донеччини та Луганщини. [30]

Завдані росіянами збитки українській культурі можна поділити на різні групи. Це часткове і цілковите руйнування місць/закладів/об'єктів культури та культурної спадщини (історичних будівель, закладів культури, кладовищ, релігійних споруд, археологічних місць та об'єктів), знищення інфраструктури й логістики, захоплення майна й пограбування місць культури, викрадення

матеріальних культурних і мистецьких цінностей.

Це також злочини проти спільноти: вбивства й поранення людей, зупинка або гальмування культурної роботи на місцях, негативний вплив на мистецьку діяльність спільноти (незадовільний психологічний стан, руйнування середовища життя й роботи, брак можливостей і матеріалів, відсутність засобів до існування, неможливість продовжувати довоєнні справи і кризове переорієнтування на воєнні проекти або не пов'язану з культурою діяльність) тощо. [30]

Експерти та урядовці документують колосальні руйнування, спричинені російськими військами.

Станом на 25 травня 2023 року збитків зазнали 1520 об'єктів культурної інфраструктури, без урахування пам'яток культурної спадщини. З них майже третина (541) – зруйновані. Серед них - пам'ятки архітектури, музеї, школи, університети та культурні центри. [31]

Найбільше від рук окупантів постраждали клубні заклади. Це 47% від загальної кількості закладів культурної інфраструктури, які зазнали збитків.

Загалом постраждали:

- 532 клубні заклади. Серед них: зруйновано – 197, пошкоджено – 335 одиниць. Більшість у Донецькій – 25%, Харківській – 14% та Київській – 11% областях.
- 431 бібліотеки. Серед них: зруйновано – 141, пошкоджено – 290 одиниць. Більшість у Донецькій – 29%, Київській – 18% та Миколаївській – 13% областях.
- 61 музей та галерея. Серед них: зруйновано – 20, а пошкоджено – 41 одиниця. Більшість у Донецькій – 38%, Харківській – 10% та Миколаївській – 8% областях;
- 17 театрів та філармоній. Серед них: зруйновано – 8; пошкоджено – 9 одиниць у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Миколаївській, Харківській областях та м. Києві;
- 91 заклад мистецької освіти. Серед них: зруйновано – 37, пошкоджено –

54 одиниць). Більшість у Донецькій – 31%, Харківській – 14% та Миколаївській – 10% областях.

Пошкоджень і руйнувань культурна інфраструктура зазнала на території 216 територіальних громад. Це 14,7% від загальної кількості територіальних громад. Загалом в Україні 1469 територіальних громад. [31]

Зокрема, об'єкти культурної інфраструктури постраждали у територіальних громадах областей:

- 87% – Донецькій;
- 42% – Миколаївській;
- 45% – Сумській;
- 42% – Луганській;
- 36% – Харківській;
- 35% – Херсонської;
- 33% – Київській та м. Києві;
- 31% – Запорізькій;
- 16% – Дніпропетровській;
- 14% – Чернігівській;
- 12% – Житомирській;
- 5% – Хмельницькій
- 3% – Одеській;
- 3% – Черкаській;
- 3% – Вінницькій;
- 2% – Закарпатській.

Наразі майже вся територія Луганської та значні частини територій Херсонської, Запорізької та Донецької областей досі перебувають у тимчасовій окупації. Через це неможливо порахувати точну кількість об'єктів культурної інфраструктури, що постраждали в ході бойових дій та окупації.

Міністерство культури та інформаційної політики також верифікує руйнування росіянами об'єктів культурної спадщини. Станом на травень 2023 р. вже верифіковано руйнування понад 550 пам'яток культури. Часто атаки на

об'єкти культури є цілеспрямованими. росіяни свідомо зруйнували будівлю драматичного театру в Маріуполі, кінотеатр у Лисичанську, музей Григорія Сковороди на Харківщині, пам'ятник Шевченкові в Бородянці, ділянку цвинтаря з похованнями учасників АТО в Чернігові, Святогірську лавру (Московського патріархату) в Донецькій області й багато інших пам'ятних споруд. [30]

Найбільшу кількість злочинів рф проти культурної спадщини зафіксовано на Донеччині (130 епізодів, лівова частка – у зруйнованому Маріуполі), Харківщині (Харків та околиці), Київщині (найбільше в Бучанському районі), Луганщині, Чернігівщині (передусім Чернігові та околицях) і Сумщині (Охтирський район) – загалом у 15 областях. Окупанти знищили дотла Іванківський краєзнавчий музей, у якому зберігалися 25 картин всесвітньо відомої художниці Марії Приймаченко, Національний музей Григорія Сковороди в селі Сковородинівка на Харківщині, Художній музей імені Архипа Куїнджі, Міський краєзнавчий музей у Сумах, Музей історії та археології.

росіяни навіть руйнують монументальну скульптуру, присвячену міфологізованій ними Другій світовій війні. Вже знищено 52 пам'ятники й меморіали. Зокрема, загарбники обстріляли Бабин Яр у Києві та меморіал у Дробицькому Яру в Харкові.

Великих руйнувань зазнали історичні будівлі: Музей українських старожитностей (будинок Тарнавського) у Чернігові, Державний дендрологічний заповідник «Тростянець» ХІХ ст. і Садиба Лизогубів на Чернігівщині, «Садиба Попова» на Запоріжжі, легендарний будинок «Слово» в Харкові, будівлі артилерійського училища та 120-літній Кадетський корпус у Сумах, історична садиба-манеж ХVІІІ ст. «Круглий двір» у Тростянці на Сумщині й ін. Знищено Драмтеатр, Палац культури й більшість історико-культурних будівель у Маріуполі, історичну будівлю Охтирської залізничної станції, Садибу Л. Кенінга у Тростянці на Сумщині, Паркову альтанку в Чернігові та інші безцінні пам'ятки. [30]

Від російських атак постраждали 169 релігійних споруд. Серед них:

Церква Різдва Пресвятої Богородиці (1862) в селі В'язківка на Житомирщині, Свято- Успенський собор XVIII ст. у Харкові, Єлецький Успенський монастир XII–XIX ст. у Чернігові, Георгіївська церква (1873) в Заворичах на Київщині, будівлі Харківської хоральної синагоги (1912–1913), Сумської духовної семінарії і скит Святогірської лаври, найбільшої дерев'яної церкви в Україні в Донецькій області та півтори сотні інших.

російські солдати розстрілювали могили воїнів АТО на цвинтарі в Чернігові. На православний Великдень православні російські ракети пошкодили частину Таїровського кладовища в Одесі. Під загрозою опинилися унікальні ландшафти українського степу. Окупанти руйнують безцінні археологічні пам'ятки – кургани, розміщуючи на них вогневі точки. За даними «Мапи культурних втрат» [32], вже втрачено кургани біля Давидового Броду та Дружбівки на Херсонщині. [30]

росіяни викрадають українські культурні й мистецькі цінності. Масштаби цих злочинів поки важко оцінити. Посадовці припускають, що частина державного музейного фонду з міст окупованого півдня опинилася в Донецьку. Зокрема, роботи Архипа Куїнджі, Івана Айвазовського та інші цінності вивезені з Музею краєзнавства і Художнього музею в Маріуполі в Донецький краєзнавчий музей. Повідомляли про пограбування історико-краєзнавчого музею в «Садібі Попова» на Запоріжжі, де окупанти вивозили ті дорогоцінності, ті історичні цінності, які були на території садиби. У краєзнавчому музеї в окупованому Мелітополі Запорізької області викрали колекцію скіфського, датовану IV ст. до н.е., гуннського та сарматського золота, а також срібні монети з Духоборинського скарбу. За інформацією Кримськотатарського ресурсного центру, вкрадено 1841 одиницю музейних предметів (серед них старовинна зброя, золото, монети). Офіс генерального прокурора відкрив за цим фактом кримінальне провадження. [30]

Далі наведено декілька українських музеїв, які постраждали від російської навали:

1. Маріупольський краєзнавчий музей, Донецька обл.

Рис.3.1 та рис.3.2. Зруйнований краєзнавчий музей у Маріуполі
Джерело: [33]

Численні обстріли та пожежі пошкодили фасади, вікна та інтер'єри музею, що функціонував з 1920 року. Він розташовувався у старовинній будівлі – т. зв. «Будинку інвалідів». Загальний стан музейних колекцій наразі залишається невідомим (деякі – постраждали від пожежі).

2. Краєзнавчий музей Бородянщини, Київська обл.

Рис. 3.3 та рис.3.4. Краєзнавчий музей у Бородянці
Джерело: [33]

Російськими обстрілами 2 березня 2022 р. пошкоджено фасади, вікна, інтер'єри та експозицію музею. Загальний обсяг втрачених музейних експонатів та книг розташованої в цій же споруді Бородянської центральної бібліотеки

лишається невідомим.

3. Національний музей Григорія Сковороди, Харківська обл.

Рис.3.5 та рис.3.6. Знищений музей Г.Сковороди

Джерело: [34]

Музей був знищений прямим влучанням російської ракети в ніч проти 7 травня 2022 р., снаряд влетів під дах будівлі, спалахнула пожежа. Вогонь охопив усі приміщення музею. Від будівлі залишилися самі стіни.

Окупаційні війська не лише фізично руйнують будівлі та просторові об'єкти, а й скоюють злочини над нематеріальною культурою і спадщиною. Зруйновано близько сотні та пошкоджено 571 українську бібліотеку, наприклад, публічну бібліотеку в Чернігові й Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Короленка. Третина з них розташована на Донеччині, 24% – на Київщині, а також по 9% – на Миколаївщині та Харківщині. У 21 книгозбірні не врятували жодного документа, а 101 заклад зазнав великих втрат своїх фондів. На т.о. територіях росіяни вивозять і знищують українські книжки з бібліотек і закладів культури. Окремого дослідження потребує насильство окупантів над українською мовою, яке є частиною геноциду проти українського народу.

У Міністерстві культури та інформаційної політики нагадують, що руйнування об'єктів культурної спадщини – це воєнний злочин за Гаазькою конвенцією 1954 року. Тому Міністерство культури разом із Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки збирає інформацію щодо пошкоджень та руйнувань об'єктів культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України.

Для коректного документування військових злочинів, злочинів проти

людяності та об'єктів культурної спадщини, вчинених російськими військовими, створено платформу. [35] Будь-хто, хто має докази злочинів, може надсилати фото та відео. Завдяки зусиллям Міністерства докази будуть передані до Міжнародного кримінального суду в Гаазі. [36]

Прикладами воєнних злочинів є: [37]

- Пошкодження старовинних будівель (пам'яток архітектури), історичних кладовищ, пам'ятників, релігійних споруд, творів мистецтва, пам'яток природи, будівель закладів культури — театрів, музеїв, бібліотек тощо;
- Руйнування археологічних об'єктів — курганів, валів давніх земляних укріплень, місць розкопок тощо;
- Факти поранення/загибелі цивільних осіб внаслідок застосування сили та зброї окупантом при спробі пошкодження культурних об'єктів;
- Захоплення майна, пограбування окупаційними силами музеїв, бібліотек та інших закладів культури.

Знати про жахливі злочини та варварство російських окупантів має увесь світ. Щоби розповісти про них, Український інститут започаткував діджитал-проект **"Листівки з України"**. [34] Проект має на меті зафіксувати збитки, завдані російськими окупантами українській культурі внаслідок бомбардувань. Ділитися листівками в соцмережах може кожний українець.

“Сьогодні ми як ніколи потребуємо солідарності та підтримки від міжнародної спільноти, — зазначають в Українському інституті. — росія руйнує багатовікову історію України, їхня зброя не зупиняється перед картинами Марії Примаченко, перед пам'яттю меморіалу Голокосту "Бабин Яр", перед Собором XVIII століття та перед пам'ятками конструктивізму в архітектурі сучасного Харкова”.

Разом із українськими культурними пам'ятками росія послідовно знищує життя і здоров'я людей, які там працюють. Тому ще один важливий волонтерський напрям роботи культурних закладів — це допомога колегам із постраждалих міст і релокація у разі потреби. Зокрема, це стосується музеїв, які особливо потребують захисту своїх музейних колекцій як культурної

спадщини.

У березні 2022 р. як реакція на ці виклики і потребу допомогти музеям в Україні виникла низова ініціатива Музейний кризовий центр, заснована культурологинєю і директоркою меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору» Ольгою Гончар. [38]

До команди кризового центру запити надходять як інституційні (підтримка музеїв у «гарячих точках»), так і індивідуальні (допомога музейникам, які продовжують там працювати). Залежно від потреб оцінюють, яка потрібна допомога. Це можуть бути, наприклад, евакуація людей з окупованих територій, амуніція для музейників, яких призвали на фронт, речі першої необхідності працівникам, які залишилися працювати в музеях, фінансова підтримка музейникам, які мають труднощі з зарплатою в «гарячих точках» тощо.

Також кризовий центр допомагає українським музеям співпрацювати один з одним. Один із ключових напрямів роботи організації — інформаційний. Ольга Гончар на різних майданчиках (З'їзд міжнародної мережі музеїв, ЮНЕСКО, медіа тощо) намагається робити проблему культурних закладів під час повномасштабної війни більш видимою і ділиться своїм досвідом.

Деякі музеї Галичини стали безпосередніми прихистками для музеїв, які опинилися під більшою загрозою, і прийняли їхні фонди на збереження. Так, на базі музею «Територія Терору» тепер працює Луганський обласний краєзнавчий музей. Йому допомогли відновити статутні та фінансові документи, а тепер спільно займаються програмою діяльності і подачею на гранти.

Харківський літмузей спільно із резиденцією «Слово» проводить низку заходів у Львові. Так, 23 червня у Львівському муніципальному центрі музей відкрив виставку про Харків. На відкритті були поетичні читання, кураторська екскурсія і настільна гра «Будинок Слово». Частину фондів залишили в музеї, а частину евакуювали. Працівники Львівського природничого музею допомогли з обладнанням для зберігання цієї колекції.

Українські інституції культури після початку масштабного вторгнення росії показали, що вміють пристосовуватися, дбати про спадщину, допомагати культурній спільноті та всім потребуючим українцям. Вони також потребують нашої уваги та підтримки. Тому по можливості варто відвідувати заклади культури та їхні заходи, слідкувати за їхніми закликами та долучатися до їхніх ініціатив. [38]

Повномасштабне російське вторгнення триває вже понад рік, і за цей час Україна зазнала значних руйнувань. Внаслідок обстрілів постраждали культурні споруди, музеї та історичні будівлі. Але рано чи пізно війна закінчиться і почнеться повномасштабна відбудова. А українці мають знати, як захистити та зберегти свою культурну спадщину.

Перелік військових злочинів проти культурної спадщини не є остаточним, оскільки бойові дії тривають і наразі неможливо отримати дані з тимчасово окупованих територій. Експерти з різних країн світу представили план заходів, які сприятимуть збереженню культурної спадщини в Україні та поділилися власним досвідом відбудови міст після руйнувань, спричинених військовими конфліктами.

План заходів щодо збереження культурної спадщини в Україні. [39]

Наразі дуже важливо задокументувати існуючі пам'ятки культури, створити електронні каталоги та внести всі дані до електронного реєстру. Особливий акцент було зроблено на необхідності моделювання будівель у 3D, у чому допоможе ЮНЕСКО.

Проте деякі організації вже суттєво заохочені підтримати Україну в цьому напрямку. Так, Фонд ALIPH представив план дій щодо збереження української культурної спадщини, який включатиме:

- інвентаризація та заходи безпеки;
- удосконалити та забезпечити охорону фондосховищ для зберігання колекцій;
- евакуація українських зібрань за кордон;
- 3D-документація пам'яток;

- фінансова підтримка.

Сьогодні частина цієї роботи вже виконана. Зокрема, понад 160 музеїв, бібліотек та архівів закупили складське обладнання, засоби протипожежного захисту, матеріали для захисту дверей та вікон для підвищення безпеки.

Найцікавіше те, що надсучасні інструменти закладаються також і для майбутніх реставраційних робіт. Наприклад, супутникові знімки вже сьогодні використовуються для моніторингу, аналізу та документування знищення, що допоможе у відновленні таких об'єктів у майбутньому.

Також діє громадська організація «**Museum for Change**», [40] вона створена для модернізації музеїв та допомоги їм у розвитку. Тепер їх головне завдання – зберегти колекції, підтримати людей і сподіватися, що музей не знищить російська ракета.

Історичний досвід відновлення. Кілька польських міст були повністю зруйновані внаслідок Другої світової війни. Існуючі креслення, що збереглися в архівах, і великий ентузіазм громадськості значною мірою сприяли реставрації. Міський архітектор Гданська Петр Лоренс та інші його колеги підкреслили, що наразі окремі зусилля мають бути зосереджені на збереженні автентичних елементів зруйнованих пам'яток. Їх необхідно виміряти, сфотографувати і зберігати в спеціальних місцях. [39]

Водночас деякі польські міста залишилися недоторканими, а збереження культурної спадщини лише сприяє розвитку міста. «Велика кількість збережених пам'яток архітектури спонукає до розвитку міста в сучасному світі: надає йому престижу, приваблює туристів, що веде до подальшого економічного та соціального розвитку середовища».

Ісбер Сабрін, президент Міжнародної організації “Спадщина миру”, зазначив, що культурний опір у цьому контексті є надзвичайно важливим елементом не лише для збереження національної спадщини. «Це важливо для гідності, гордості та дозволяє людям вижити у важкі часи», – підсумував експерт.

Іноземні країни пропонують велику допомогу для збереження культурної

спадщини та громадську підтримку в Україні. У держави зараз об'єктивні труднощі з фінансуванням, тому що оборона дуже дорога, а інші сфери життя і соціальні блага ще повинні працювати. Тому підтримка іноземних друзів особливо цінна. Наприклад, 26 березня польські музеї заснували Комітет допомоги українським музеям. У квітні Німеччина створила мережу охорони культурних цінностей в Україні. Водночас УКФ організував кампанію збору коштів серед української та закордонної громадськості на підтримку працівників культури та культурно-мистецьких проектів.

У липні-серпні УКФ провів конкурс грантів на відновлення культурно-мистецької діяльності з бюджетом 4,5 мільйона гривень. Наприкінці серпня за підтримки УКФ Агенція регіонального розвитку Таврійського об'єднання територіальних громад спільно з благодійним фондом «Це крафт» організували в Умані візит митців «Херсонщина – це Україна».

У контексті втрат і псування музейних та архівних колекцій постає питання про роль української культурно-інформаційної політики. Керівники багатьох музеїв і культурних закладів стверджували, що перед вторгненням Міністерство культури ігнорувало їхні запити щодо вказівок на випадок військових дій. На початку року позицію міністерства щодо підготовки до можливої атаки обговорювали у фейсбук-спільноті «Музеї. Дискусійний клуб». Керує ним заступниця міністра культури Катерина Чуєва. Зрештою, міністр культури Олександр Ткаченко заявив, що влада та Маріупольський музей відмовилися вилучати експонати. Водночас Харківський літературний музей продемонстрував результативний приклад евакуації цінностей у співпраці з Міністерством культури.

Зайнятість у культурній та творчій сферах під час війни. [30] Війна призвела до безгрошів'я та зростання безробіття у культурі. Прямі фінансові втрати пов'язані зі зниженням виробництва та продажів, скороченням клієнтської бази та неплатоспроможністю, порушенням матеріально-технічного забезпечення, нестачею матеріалів і робіт, фінансовими труднощами, зупинкою роботи тощо.

До війни частка креативних індустрій в економіці поступово зростала, досягнувши 4% у 2020 році. Зараз українські компанії очікують падіння прибутку на 46%. Водночас 49% підприємств повністю або майже повністю зупинилися з 24 лютого.

В опитуванні Українського культурного фонду від початку квітня 2022 року йдеться, що 80% представників культури продовжили працювати в Україні. 43% з них побоювалися втратити роботу через руйнування культурної інфраструктури. 56% респондентів очікували брак коштів на культуру через відволікання ресурсів на захист країни від загарбників. 49% припустили, що індустрії культури втратять багатьох спеціалістів через загибель військових. Водночас 57% населення погодилися, що війна допоможе знайти нові джерела фінансування культурної діяльності.

Дані другого опитування, проведеного УКФ у першій половині червня, показали, що принаймні 37% із 740 респондентів мають труднощі з роботою. Зокрема, 15% втратили роботу, 3% змінили умови праці та зарплату, а 22% зберегли роботу лише формально. 5% працівників культури вступили до українських Збройних сил. Водночас 35% опитаних вказали на активізацію підприємств, установ і компаній, що збігається з географією звільнення окупованих територій. Кожен п'ятий відзначав втрату працівників, неповну виплату зарплати та звільнення з підприємств внаслідок війни. [41]

Якщо говорити про всю туристичну галузь, то світ однозначно засудив війну проти України. Країну-агресора вилучили з UNWTO.

Таким чином, за рік тотальної війни війська російської федерації вчинили понад тисячу військових злочинів проти української культури. Зокрема, знищено щонайменше тисячу пам'яток української культури та спадщини, вбито щонайменше тридцять українських митців, з окупованих територій вивезено багато українських культурних та мистецьких цінностей.

З перших днів війни допомога активістів та громадських організацій, а згодом зовнішня підтримка з питань евакуації та збереження цінностей, а також підтримка мистецької спільноти відіграли важливу роль. Протягом цього

періоду культурні та креативні індустрії зіткнулися з нестачею фінансування, втратою платоспроможних клієнтів, пошкодженням та/або зайнятістю активів і місць, фінансовими втратами, скороченням персоналу та заробітної плати, матеріально-технічними та ресурсними проблемами. Проте українська культура протистоїть загарбникам і відновлюється.

Висновки до розділу. У розділі розглянуто низку актуальних питань, пов'язаних з музейною сферою країни. В результаті аналізу були зроблені деякі висновки, які можуть відіграти важливу роль у визначенні шляхів подальшого розвитку українських музеїв.

Першим пріоритетним напрямком розвитку національної музейної мережі України є модернізація інфраструктури. Важливо створити сприятливі умови для збереження, дослідження та експонування цінних культурних артефактів. Покращення інфраструктури дозволить забезпечити належні умови для роботи музейних працівників та комфортне перебування відвідувачів.

Другим аспектом, який розглядалися, є роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що музеї можуть стати потужними культурними центрами, що залучають туристів та сприяють розвитку місцевого бізнесу. Вітчизняний досвід також підтверджує значущість музеїв у формуванні національної ідентичності та культурного діалогу. Тому варто звернути увагу на підтримку та сприяння розвитку музейних проєктів, які сприяють зміцненню культурної спадщини України.

Останнім аспектом, який був розглянутий, є трансформація музейної сфери в умовах війни. Воєнний конфлікт в Україні став справжнім випробуванням для музеїв, оскільки вони стали об'єктами руйнування та втратили свої цінні колекції. Подальша підтримка і розвиток музеїв у зоні конфлікту відіграє важливу роль у збереженні національної культури та пам'яток минулого.

Загалом, проблеми та перспективи розвитку музеїв України вимагають комплексного підходу та підтримки з боку держави, громадськості та

міжнародних партнерів. Розвиток музейної сфери в Україні є важливою складовою культурного та соціально-економічного прогресу, який сприятиме збереженню та пропагуванню національної спадщини, а також розвитку туризму та культурного обміну.

ВИСНОВКИ

Україна, як країна з багатою культурною спадщиною, має значний потенціал для розвитку музеїв як одного з елементів туристичної системи.

У першому розділі було розглянуто теоретичні аспекти, пов'язані з музеями як складовою національної туристичної системи України. Було виявлено, що музеї відіграють важливу роль у привабленні туристів та розширенні їхнього культурного досвіду. Вони є важливим елементом культурного туризму та сприяють збереженню та популяризації культурної спадщини країни. Вони сприяють збереженню, вивченню та популяризації культурної спадщини країни. Музеї є осередками зберігання історичних, художніх та археологічних цінностей, які привертають увагу туристів з усього світу. Також важливою складовою успішної туристичної системи є інфраструктура, яка включає в себе належний стан музейних будівель, комунікаційні засоби та транспортну доступність.

У другому розділі проаналізовано розвиток музейної справи та музейного туризму в Україні. Було виявлено, що протягом останніх років спостерігається зростання інтересу до музеїв серед туристів, які шукають унікальний культурний досвід. Це свідчить про зростання інтересу до культурної спадщини країни та розвитку музейного туризму. Важливою складовою розвитку музейної справи є використання сучасних технологій, інтерактивних виставок та експозицій, що сприяють залученню молодого покоління та забезпечують більш цікавий та наочний досвід для відвідувачів. Українські музеї активно розвиваються, пропонуючи нові експозиції та інтерактивні форми взаємодії з відвідувачами. Крім того, вони здатні задовольнити інтереси різних категорій туристів, від любителів мистецтва до прихильників історії та археології.

У третьому розділі було виявлено основні проблеми, з якими стикаються музеї України і у період війни, а також розглянуто перспективи їхнього розвитку. Серед проблем можна виділити недостатнє фінансування, відсутність сучасного обладнання та технологій, а також недостатня популярність серед внутрішніх

туристів. Також існує потреба у поліпшенні маркетингової стратегії та просуванні музеїв на міжнародному рівні. Однак, існує великий потенціал для подальшого розвитку музеїв України, особливо за умови впровадження новітніх технологій та активного маркетингу. Заохочується співпраця музеїв з іншими секторами туристичної галузі, такими як готелі, ресторани та туристичні агентства для створення комплексних туристичних продуктів та привабливих маршрутів.

Україна має великий потенціал для розвитку музейного туризму. Країна багата на унікальні культурні об'єкти, історичні пам'ятки та музейні колекції. Для досягнення успіху необхідно вирішити проблеми, з якими стикаються музеї, забезпечити їх фінансування та підтримку, вдосконалити інфраструктуру та розвивати маркетингові стратегії. Крім того, співпраця між музеями, туристичними агентствами та громадськими організаціями є ключовим чинником успіху у розвитку музейного туризму в Україні.

Загалом, музеї в Україні можуть стати потужним елементом туристичної системи країни. Вони не тільки приваблюють туристів своїми експозиціями та унікальними колекціями, але й виконують освітню та культурно-просвітницьку роль, сприяючи збереженню та популяризації культурної спадщини країни. Необхідно продовжувати дослідження та впроваджувати інноваційні підходи в музейній справі, щоб забезпечити їхній сталий розвиток та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Залучення широкої громадськості та активна співпраця різних зацікавлених сторін є важливими чинниками у забезпеченні успіху музейного туризму в Україні. Тільки шляхом спільних зусиль музеї зможуть стати справжньою перлиною українського туризму та привертати ще більше уваги як внутрішніх, так і зарубіжних туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про музеї та музейну справу” : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Любіцева О. О. Музейний туризм: навчальний посібник. / О. О. Любіцева, Т. І. Шпарага – К., 2021. – 150 с.
3. Романуха О. М. Розвиток музейної справи як фактор активізації міжнародного туризму // Світове господарство і міжнародні економічні відносини: міжнар. конф. Миколаїв: МНУ, 2015. С. 79-83.
4. Ключко Ю. М. Діяльність музеїв у контексті розвитку культурного туризму. IX культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 р. як року культури та відродження музеїв в Україні», Київ, 2–3 черв. 2011 р. Київ, 2011. С. 73–76.
5. Міжнародна рада музеїв і МКІП підготували Червоний список культурних цінностей під загрозою. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3713961-miznarodna-rada-muzeiv-i-mkip-pidgotuvali-cervonij-spisok-kulturnih-cinnostej-pid-zagrozou.html>
6. Надзвичайний Червоний список. URL:<https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/11/Emergency-Red-List-Ukraine-%E2%80%93-English.pdf>
7. Музей гетьманства [Електронний ресурс]. - Сайт музею. - URL: <https://www.getman-museum.kiev.ua/>
8. Краєзнавчий музей "Бойківщина" Тетяни і Омеляна Антоновичів [Електронний ресурс]. - Сайт музею. - URL:<https://www.boykomuseum.com/>
9. Закарпатський обласний художній музей імені Й. Бокшая [Електронний ресурс]. - Сайт музею. - URL:<https://bokshaymuseum.com.ua/>
10. Державний історико-архітектурний заповідник “Збараж” [Електронний ресурс]. - Сайт “Національний заповідник “Замки Тернопілля”. - URL:<https://zamky.te.ua/>

11. Національний історико-культурний заповідник “Чигирин” [Електронний ресурс]. - Сайт музею. - URL:<http://chigirinzapovidnyk.org.ua/>
12. Бабарицька В.К. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник. / В.К.Бабарицька, А. Я.Короткова, О.Ю. Малиновська – К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.
13. Білокінь С. І. Музей України. Збірка П. Потоцького : Доба, середовище, загибель / С. І.Білокінь / НАН України; Інститут історії України; Київське наукове товариство ім. Петра Могили. - 2. вид.,повне - К., 2002. - 251 с.
14. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник. / Ф.Вайдахер – К.: Літопис, 2005. - 632 с.
15. Гаврилюк С. Перспективи музеїв як об’єктів культурного туризму / С. Гаврилюк // Наук. вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Істор. науки. – 2019. – № 7. – С. 144–153.
16. Дубровський В. В. Музеї України. / В. В. Дубровський. - Х.: Держвидав України, 1929. - 60 с.
17. Кифяк О.В. Маркетинг у музейній справі: теоретико-прикладні аспекти / О.В. Кифяк, М.М. Руденко // Економічні науки. - 2010. - Випуск 2 (19). – с. 55-73.
18. Маньковська Р. В. Музейництво в Україні / Р. В. Маньковська / НАН України; Інститут історії України. - К., 2000. - 140 с.
19. Музеї. Меценати. Колекції: Зб. наук. праць. / під ред. Супруненко О. Б. – Полтава, Археологія, 2000. – 108 с.
20. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича». Ч. 1/Держ. комітет України по туризму. МОУ. Мін. культури і мистецтв України. Фонд «Намисто Славутича». Київ, 1998. 401 с.
21. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 428 с.
22. Смаглій К. В. Сучасні тенденції розвитку європейських музеїв: аналіз матеріалів Європейського музейного форуму. Актуальні проблеми теорії

і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності: зб. наук. праць (за матеріалами круглого столу). Київ: НАКККиМ, 2013. С. 78–86.

23. Чупрій Л.В. Стан та проблеми музейної справи в Україні. / Л. В. Чупрій // Журнал «Музеї України». - 29.05.2010 р.
URL:https://tourlib.net/statti_ukr/chuprij.htm

24. Яцечко-Блаженко Т., Рудянин І. Місце інтерактивних технологій в музейній справі ХХІ століття. Волинський музейний вісник: наук. зб. Вип. 7 / Упр. культури Волин. ОДА; Волин. краєзнавч. музей; каф. документознав. і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А Силюк. Луцьк: Волин. краєзнавч. музей, 2015. С. 115–118.

25. Кузьмук О. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід. Аналітична записка.
URL:<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/rol-muzeiv-u-kulturnomu-ta-socialno-ekonomichnomu-rozvitku> (дата звернення: 18.05.2023).

26. Музейний простір України. URL:<http://prostir.museum.ua/journal>

27. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: Навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. – Івано-Франківськ: Плай, 2005.

28. Чернега О. М. Трансформація туристичної галузі під час війни в Україні через цифрові технології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2022. № 26(54). С. 43–50.

29. Платформа «Дуже цифрові резиденції». URL:
<https://vdr.pixelatedrealities.org/>

30. Життя митців та мисткинь, спалені музеї і викрадене скіфське золото: втрати української культури через війну URL:<https://usp-ltd.org/zhyttia-myttiv-ta-mystkyn-spaleni-muzei-i-vykradene-skifske-zoloto-vtraty-ukrainskoi-kultury-cherez-vijnu/>

31. Через війну в Україні пошкоджено понад 1,5 тисячі об'єктів культурної інфраструктури. [Електронний ресурс]. - Укрінформ. - URL:

<https://suspilne.media/497503-cerez-vijnu-v-ukraini-poskodzeno-ponad-15-tisaci-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi-z-nih-majze-tretina-zrujnovani/>

32. Мапа культурних втрат [Електронний ресурс]. Український культурний фонд. - URL: <https://uaculture.org/culture-loss/>

33. Культура під вогнем: українські музеї після обстрілів росіян [Електронний ресурс]. - Укрінформ. - URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3486341-kultura-pid-vognem-ukrainski-muzei-pisla-obstriliv-rosian.html>

34. Удар по культурі: 10 музеїв, які постраждали від російської агресії [Електронний ресурс]. - URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-museums-destroyed-war/>

35. Зруйнована культурна спадщина України / DESTROYED CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE [Електронний ресурс]. - URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/>

36. Зафіксовані воєнні злочини [Електронний ресурс]. - URL: <https://mkip.notion.site/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea>

37. Драмтеатр у Маріуполі і не тільки. Які пам'ятки української культури постраждали через вторгнення Росії та куди повідомляти про них [Електронний ресурс]. - URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/kulturni-pam-yatki-yaki-zruynuvali-rosiyski-okupanti-pid-chas-viyini-v-ukrajini-spisok-z-foto-50226298.html>

38. Як театри і музеї волонтерять під час війни. URL: <https://ukrainer.net/volonterstvo-kulturnykh-zakladiv/>

39. В Україні буде створено експертну групу з захисту, збереження та реставрації культурної спадщини. URL: <https://pragmatika.media/news/v-ukraini-bude-stvoreno-ekspertnu-grupu-z-zahistu-zberezhennja-ta-restavracii-kulturnoi-spadshhini/>

40. Museum for Change: як одна організація допомагає вижити 40 музеям під час війни. URL: <https://houseofeurope.org.ua/stories/museum-for-change-how-one-organisation-helps-40-museums-survive-in-wartime>

41. Стан культури та креативних індустрій під час війни - результати дослідження від Українського культурного фонду та МКІП України / Дослідження УКФ. URL:<https://ucf.in.ua/news/11082022>

42. Афанасьєв О.Є., Бурлака Є.В., Маркіна Ю.М. Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 6-7 травня 2009 р.) – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. С.80-84.

43. Ільницька А. В. Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. "Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір" (м. Запоріжжя, 14 травня 2020 р.). Запоріжжя: Видавництво Хортицької національної академії, 2020. 694 с. С.616-618.

44. Маркута Т. Особливості розвитку музейного туризму в умовах війни // *Політ. Сучасні проблеми науки. Міжнародні відносини: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Київ : НАУ, 2023. С. 427-429.

45. Методологія туризмознавства: географічні аспекти : монографія / За заг. ред. д.геогр.н. Дудника І.М. Київ, 2023. 374 с.

46. Сайчук В. С., Дудник І. М., Пестушко В. Ю. Проблеми визначення об'єкта музейного туризмознавства // *Економіка та суспільство*. 2023. №50. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2349>

47. Мазурик З. Музеї: туризм як виклик. ZBRUŠ [Електронний ресурс]. - 22.04.2016. - URL: <https://zbruc.eu/node/50637>

48. Віртуальний музей пам'яті війни URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/war>

49. Як працюють музеї під час війни [Електронний ресурс]. - Суспільне. - 2022. - URL: <https://suspilne.media/241073-ak-pracuut-muzei-pid-cas-vijni-komentue-zastupnica-ministra-kulturi/>

50. «Росія грабує музеї окупованого півдня». Чи повернуться культурні цінності в Україну? [Електронний ресурс]. - 2022. -

URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-muzeyi-khersonshchyny-pohrabuvannya/32122088.html>

51. «Музейна

планета»

URL:<http://editor.inhost.com.ua/storage/MANLab/museum/page.html#>

52. Журнал “Музеї України”. URL:<https://www.museum-ukraine.info/>